

mladika

CENA 4,00 €

2011

8

Tamara Griesser-Pečar

POGLED NA SLOVENIJO
IZ EVROPE

***Preizkušnja
za Slovenijo***

Uvodnik

JOŽE PETERLIN

Ob stoletnici rojstva

Helena Janežič

DR. ANDREJ KOBAL –
dejaven za več življenj

ERIKA JAZBAR

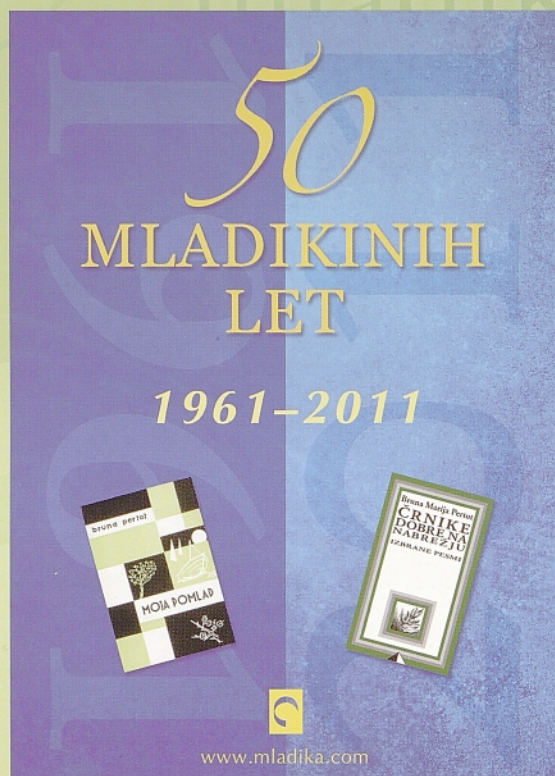
»OSTAL SEM AMERIŠKI
TRŽAŠKI SLOVENE«

POGOVOR Z BOGDANOM GROMOM

KAZALO

Preizkušnja za Slovenijo	1
Tamara Griesser-Pečar:	
Pogled na Slovenijo iz Evrope	2
Jasna Jurečič: Presenečenje	4
Valentan: Sledi telesa	6
Jože Peterlin	7
Peter Merku: Moje	
življenje v Nemčiji (XXIX)	9
Vladimir Kos: Besede so slovenske	11
Primož Šturman: Spomini na	
Franca Jezo (4)	12
Helena Janežič: Dr. Andrej Kobal –	
dejaven za več življenj	14
Erika Jazbar: »Ostal sem	
ameriški tržaški Slovenec«	16
Mojca Polona Vaupotič:	
Rotunde na Slovenskem	21
Nataša Stanič: Radžastan	24
Vladimir Kos: Sivo in tiho premirje	27
Antena	28
Ocene:	
Pesniške Zbirke Miroslava Košute	
v letu 2011 (M. Smotlak)	35
Knjižnica Dušana Černeta (101)	36

PRILOGA: Rast 5

V Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani je do 17. decembra odprta razstava o delu naše založbe ob njeni petdesetletnici.

SLIKA NA PLATNICI: žive jesenske nianse ruja na Krasu (foto Matej Susič).

Uredništvo in uprava:

34133 Trst, Italija, ulica Donizetti 3

tel. 040-3480818; fax 040-633307

uprava@mladika.com; redakcija@mladika.com

www.mladika.com

Oblikovanje: Matej Susič

Izdaja: Mladika z.z. o.z.

Registrirana pri trgovinski zbornici v Trstu dne 21.4.1999 pod številko 114276. Vpisana v seznam ROC dne 15.10.2005 pod številko 11721.

Član USPI (Zveze italijanskega periodičnega tiska)

Reg. na sodišču v Trstu št.193 dne 6.4.1957 • ISSN 1124 – 657X

Tisk: Graphart Printing srl - Trst

Izhajanje revije podpira Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu.

UREDNIŠKI ODBOR: David Bandelj, Ivo Jevnikar, Marij Maver (odgovorni urednik), Saša Martelanc, Sergij Pahor, Mitja Petaros, Nadia Roncelli, Matjaž Rustja, Tomaž Simčič, Breda Susič, Neva Zaghet, Zora Tavčar, Evelina Umek in Ivan Žerjal.

SVET REVIJE: Lojzka Bratuž, Silvija Callin, Jadranka Cergol, Peter Černic, Marija Češčut, Danilo Čotar, Liljana Filipčič, Diomira Fabjan Bajc, Lučka Kremžar De Luisa, Peter Močnik, Milan Nemač, Adrijan Pahor, Štefan Pahor, Bruna Pertot, Marijan Pertot, Ivan Peterlin, Alojz Rebula, Peter Rustja, Ester Šferco, Marko Tavčar, Edvard Žerjal in člani uredniškega odbora.

Posamezna številka Mladike stane 4,00 €. Celoletna naročnina za Italijo 30,00 €; po letalski pošti: Evropa 50,00 €, Amerika 60,00 €, Avstralija 65,00 €.

Za plačilo lahko uporabite poštni tekoči račun 11131331 – Mladika - Trst. Na banki pa: Zadrúžna kraška banka - Banca di Credito Cooperativo del Carso (IBAN: IT58 S089 2802 2010 - 1000 0016 916; SWIFT: CCTSIT-2TXXX).

Preizkušnja za Slovenijo

Dvajseta obletnica osamosvojitve je prinesla Sloveniji predčasne volitve. To je nova stran na poti k slovenski demokratični polnoletnosti, s katero se podobno ubadajo dejansko vse države bivšega realnega socializma, ki je ob koncu druge svetovne vojne za desetletja ohromil njih politični in družbeni razvoj. Posledice dolgega mrka svobode in demokracije se bodo poznale še dolgo časa, ker je sistem z demagogijo nasičenim naukom vzgojil več generacij državljanov pod okriljem komunistične oblasti, ki je istočasno znala ustvariti po eni strani pogoje socialne pravičnosti in varnosti, po drugi pa privilegije za komuniste. Zato se marsikje in marsikomu toži po preteklem »varnem« sistem, v Rusiji po batjuški Stalinu, v Sloveniji po tovarišu Titu, v Romuniji po Ceausescuju. Šele ustavno sodišče v Ljubljani je blokiralo novo poimenovanje ulice po Titu (po kriterijih istega sodišča pa bo Koper še dolgo imel Titov trg ...). Toda to so marginalne stvari, ki zadevajo preteklost (o tej pa je bolje ne govoriti) in nikakor ne prispevajo k reševanju gospodarske in družbene krize v Sloveniji. Tudi dosedanja vlada ni znala učinkovito ukrepati ne proti krizi ne proti korupciji in ne v korist socialne države in zato je moral Borut Pahor predčasno odstopiti. Njegova vlada je slonela na koaliciji, ki so jo definirali za levičarsko, a je to bila samo na papirju. Pahorju je bila vsiljena in sam se lahko kesa, da ni sledil svojemu instinktu in se povezal s SDS v veliko koalicijo, s katero bi lahko speljal korenite reforme, ublažil gospodarsko krizo in postavil temelje za resnično modernizacijo države. To so mu preprečili zgodovinski voditelji leve. Ti se Janše branijo, ker je edini, ki se jim je postavil po robu in jim skuša preprečiti, da bi se dokončno polastili preostale družbene imovine.

Na predčasnih volitvah se bo predstavila dvajseterica list s svojimi kandidati, očitno preveč za dvomilijonsko Slovenijo, saj jih bo verjetno samo ena tretjina prišla v parlament, ostale so muhe enodnevnice ali prešibke, da bi prekoračile volilni prag. Nekaj je tudi presenetljivih novitet, ki bi utegnile prevetrili parlament, v prvi vrsti ljubljanski župan Zoran Janković in nekdanji minister v Janševi vladi Gregor Virant.

Če je res, da je Pahorja podrlo objestno obnašanje koalicijskih partnerjev, levica torej, ki se je

zrušila sama vase, je tudi res, da postajata njegova grobarja Milan Kučan in Janez Stanovnik, ki sta zavrgla socialdemokratsko stranko in vse stare ideale (kolikor jih je še ostalo v nomenklaturi bivše federativne države in v novih generacijah) ter za svojega zmagovitega konja postavila Zorana Jankovića. To je oni uspešni poslovnež, ki je s tveganimi podvigi izkoristil postkomunistično konjunkturo, hitro obogatel in marsikaj dosegel zase in za svojo družino ter je kot župan zabarantal ogromno javnega denarja za stadion in športno halo v Stožicah. Nekaj od daleč zelo podobnega se je pred 17 leti zgodilo tudi v Italiji, kjer se je v politiki pojavil povsem nov človek, poslovnež Silvio Berlusconi. Tedaj so nekateri bivši stari in mlajši italijanski komunisti podlegli njegovemu šarmu ter ga proglasili za odrešitelja italijanske demokracije (zdaj je končno propadel). Toda to so bile stranske veje partije, niso bili voditelji, kot Kučan, ki je bil sposoben z vso slovensko delegacijo zapustiti zadnji kongres jugoslovanske partije v Beogradu in rešiti sebe in tovariše. Tistega daljnovidnega Kučana ni več. Ali se levica s to izbiro odpoveduje svoji revolucionarnosti in se umika v ozadje? Enostavnega odgovora ni, čeprav mora biti jasno, da Janković ne bo vlekel ravno zelo levičarske poteze. Pahor mu gotovo ne bo mogel voditi socialne politike, ker je sam ni imel. Marsikaj bo odvisno od akterja druge novitete na volilni pozornici, Gregorja Viranta. Ta je »ubežnik« iz Janševga tabora, čeprav trdi, da ni bil nikoli član SDS. Ali je odšel sam ali na prigovarjanje drugih, ni znano. Po eni strani bo ošibil Janšev tabor in mu občutno zmanjšal volilni uspeh, ki so ga vsi napovedovali, po drugi pa žanje simpatije med sredinsko usmerjenimi volilci, ki so Janši zamerili njegovo preveč jasno izraženo odločnost. Čeprav nima razpredene svoje stranke po vsej državi, mu raziskave javnega mnenja napovedujejo dober volilni uspeh, Virant bi utegnil celo postati prva stranka in bi celo sam izbral svojega partnerja za sestavo vlade in koalicije. Zelo verjetno pa je, da bo na volitvah zmagal Janša, ki ima svojo stranko razpredeno po vsej državi. Kaj pa naprej? Je med Janšo in Virantom še možno zavezništvo? Volitve bodo 4. decembra, dva dni kasneje pride sv. Miklavž. Kaj bo prinesel?

Pogled na Slovenijo iz Evrope

Zaradi zanimivosti in informiranosti objavljamo drugi del prispevka zgodovinarke Tamare Griesser Pečar, ki ga je prebrala na Tretjem vseslovenskem zboru kristjanov in ljudi dobre volje v Ljubljani 12. novembra letos.

Pa seveda vse to ni samo in sploh ne v prvi vrsti problem gospodarstva. Kot smo že ugotovili, da ni bilo strukturnih reform v gospodarstvu, kljub novi ustavni ureditvi tudi na politični ravni ni bilo prave prelomnice med totalitarnim režimom in demokracijo. »Komunistične strukture so živahno preživele«, je napisal Karl-Peter Schwarz v FAZ.¹ Opozoril je na stare naveze, ki v ozadju še vedno vlečejo niti in pridejo na površje tisti trenutek, ko nekdo ogroža njihove privilegije (Patria in podobno).² V Ljubljani je bila na Hitlerjev rojstni dan na novo imenovana cesta po Titu, ki je bil odgovoren za številne zločine, ki jih je komunistična partija povzročila med in po drugi svetovni vojni. To imenovanje je ustavno sodišče ustavilo, ker je v neskladju z načelom spoštovanja človekovega dostojanstva. Tudi odlikovanje zadnjega šefa Udbe je bilo zelo odmevno v časopisih daleč preko mej Slovenije, predvsem seveda v Avstriji zaradi bombnega napada v Velikovcu leta 1979. Zadnji tak signal pa je izdaja jubilejnega kovanca s podobo partizanskega komandanta Franca Rozmana-Staneta in peterokrato zvezdo. Komunistični simboli so npr. na Poljskem, Madžarskem, Litvi in Latviji prepovedani.

Slovenija je edina postkomunistična država v EU, ki na državni ravni ni obsodila vseh totalitarizmov, torej poleg nacionalsocializma in fašizma tudi komunizma. Danes nekateri iz vrst prejšnjih nosilcev oblasti trdijo, da komunizma od leta 1953 pri nas praktično ni bilo. Državni zbor tudi ni sprejel Resolucije Evropskega parlamenta o evropski zavesti in totalitarizmu, vzel jo je zgolj na znanje. V slovenski debati o resoluciji se predvsem v levi politični opciji vedno znova pojavlja argument, da ne upošteva slovenske posebnosti in zato ne more biti obvezujoča, češ države za železno

zaveso so bile okupirane od Sovjetske zveze, Slovenija pa je svojo državno suverenost zgradila sama in s tem začela že leta 1941. Prav trenutno smo priča potvorbi osamosvojitve prav iz strani te politične opcije. V Sloveniji tudi ni bilo nobene lustracije, če izvzamemo Zakon o sodniški službi, ki v 8. členu daje možnost odvzema trajnega sodniškega mandata tistim, ki so sodili v procesih, v katerih so bile kršene človekove pravice. Tim. udbovski amandma je propadel, temu je posebno glasno nasprotoval tedanji predsednik državnega zbora dr. France Bučar. Tudi tukaj izstopa Slovenija v EU. V Nemčiji npr. sodelavcem tajne policije STASI določene javne oz. državne službe niso bile dostopne. Obremenjeni profesorji, pravniki, uradniki so se morali umakniti iz univerz, pa seveda tudi iz drugih institucij in uradov. Pravkar so podaljšali preverjanja določenih javnih funkcij do leta 2019 in to preverjanje, ki ga opravlja tim. Gauckov inštitut oz. kot se uradno imenuje »Urad zveznega pooblaščenca za zadeve nekdanje službe državne varnosti v NDR« na čelu katerega je sedaj Roland Jahn, celo razširili. Po noveli zakona so sedaj izločili vse, ki so že prej delali za STASI kot uslužbenci ali kot njeni neformalni sodelavci.³ Medtem ko so do sedaj preverjali predvsem tiste, ki so zavzemali določene visoke službe oz. tiste za katere je obstajal utemeljen sum, se od sedaj naprej lahko avtomatično preverja vse višje javne uslužbenke in tudi honorarne župane. Po sprejeti noveli se je za znanstvenike in publiciste tudi znatno izboljšal dostop do arhiva. V Sloveniji pa smo priča zapiranju arhiva Udbe, praksa, ki se po propadlem referendumu še ni spremenila. Drugače kot v večini postkomunističnih držav, kjer so se arhivi tajne policije po vzpostavitvi demokratičnega sistema dobro ohranili, je slovenska politična policija oz. Služba državne varnosti uspela ob osamosvojitvi uničiti velik del arhivskega gradiva. Takih čistk je bilo že prej več, ob vsaki krizni situaciji so najprej uničevali dokumente. So zelo različne ocene, koliko tega gradiva je bilo uničenega. Če rečemo 80%, smo še zelo previdni. Vinko

1 Karl-Peter Schwarz, »Die alten Seilschaften knüpfen ihre Netze«, FAZ, 1. 10. 2010, str. 36.

2 Karl-Peter Schwarz, »Schattenreich Slowenien. Die Kommunisten ziehen immer noch die Fäden im kleinen Land«, FA Sonntagszeitung, 12. 12. 2010, str. 8.

3 Gra za 45 uslužbencev.

Gorenak, predsednik odbora DZ za notranjo politiko, ki je pred nedavnim na problematiko opozoril na mednarodni konferenci o totalitarnih režimih v Bruslju, govori celo o 90 do 95%.

Ker ni bilo lustracije, so seveda obremenjeni ljudje ostali na svojih pozicijah. Karl-Peter Schwarz, korespondent je v nedeljski izdaji *Frankfurter Allgemeine Zeitung* – v *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung*, ki se žal v Sloveniji ne prodaja –, napisal: »Sodniki, ki so nekdaj sprejemali politične obsodbe, še vedno uradujejo in isti žurnalisti, ki so jim ploskali, pišejo še danes uvodne članke. Isti ljudje, ki so prej predpisovali marksizem in jugoslavizem, sedaj poučujejo o liberalizmu in parlamentarizmu, o akcijskem pravu, o svobodi medijev in pomenu državljanske zavesti.«⁴ Študijski center za narodno spravo, ki je bil ustanovljen leta 2008, je po nalogu Ministrstva za pravosodje sestavil komisijo, ki je na špansko »Poročilo o zločinih, ki so bili storjeni od totalitarnih režimov v Evropi« dala pripombe in med drugim opozorila na to, da »na univerzah še vedno predavajo zgodovinarji, ki so delovali kot orodje komunistične partije, tako denimo v zgodovinski komisiji Centralnega komiteja KP, oz. taki, ki zagovarjajo le nekoliko modificirano zgodovinopisje prejšnjega režima. Ti seveda vzgajajo učitelje oziroma profesorje (poveljevanje NOB, zanikanje komunističnih zločinov med drugo svetovno vojno ...)«. Odmev v delu slovenske javnosti je bil močen, liberalna akademija je celo uprizorila srečanje, kjer so ostro nastopili proti tej izjavi in nekateri od prisotnih so celo hoteli zbirati podpise za ukinitve Študijskega centra.

Poseben problem v Sloveniji so mediji. Teolog Ivan Štuhec je v *Südosteuropa Mitteilungen* (Vzhodnoevropskih sporočilih) napisal, da so za njega »strukture slovenske medijske pokrajine zrcalo politike«.⁵ Eden od glavnih stebrov demokracije so svobodni mediji, ki so važna kontrolna inštanca oz. kot se velikokrat imenujejo, četrta veja oblasti. Ker vsi Slovenci na kiosku ne morejo kupiti dnevnika, ki bi vsaj približno pokrival njihovo družbenopolitično usmeritev, o pluralnosti in uravnovešenosti medijev v Sloveniji ne moremo govoriti. Povprečni državljani ni dobro informiran in to je usodno prav na volitvah. Večina medijev je sicer prišla v privatne roke, vendar v last podjetij tesno povezanih s silami kontinuitete – in brez vsega potrebnega profesionalnega znanja. Leta 2006 je sicer 571 levičarskih novinarjev podpisalo peticijo o cenzuri in z njo zavajalo Evropo, našli so tudi dežurnega krivca za vse, ki ga še vedno preganjajo, najnovejša lestvica nevladne organizacije

»Novinarji brez meja« (»Reporters without borders«), ki je objavljena za leto 2010, pa ugotavlja dramatični zdrs Slovenije od 30. mesta leta 2008 na 46. mesto, in s tem na peto najslabše mesto v EU.⁶ Zanimivo je, da so opazovalci Organizacije za varnost in sodelovanje (Ovse), ki spremljajo letos slovenske volitve, podvomili v to, da bodo mediji javnost o kampanjah vseh strank in kandidatov na volitvah uravnoteženo in enako informirali.

Zelo močne so še posledice večdesetletnega marksističnega šolanja, tako npr. v gledanju in ocenjevanju verskih skupnosti, tukaj predvsem Katoliške cerkve. Evropa temelji na krščanskih vrednotah. Takega ne spoštovanja v urejenih državah ni. Tudi pravna država ne deluje kot bi morala. Edino načelo, ki velja, je delitev oblasti – zakonodajne, izvršne in sodne. Po preobratu tudi na področju sodstva ni bilo potrebnih sprememb. V kratkem času, ko niso vladale stranke kontinuitete, je vlada sicer začela uveljavljati spremembe, vendar za to ni imela dovolj časa. Še nedavno je bil npr. na mestu ustavnega sodnika RS predsednik Zveze komunistov Slovenije oz. Socialdemokratske prenove (SDP). Nihče od odgovornih za zločine med komunističnim režimom še ni odgovarjal na sodišču. Za Mitjo Ribičiča naj ne bi bilo dovolj dokazov. Posebno poglobno za pravno varnost pa je seveda, da sojenje ne poteka v razumnem roku. Zadeve se vlečejo leta in leta in včasih zastarajo. Ker je Slovenija v številnih primerih kršila pravice do sojenja brez nepotrebnega odlašanja, so se nekateri Slovenci obrnili na Evropsko sodišče za človekove pravice in dobili tam prav (primer Lukenda).

Po prevratu komunistična partija ni bila prepovedana kot npr. na Češkem. Predsednik Václav Havel je pozneje izjavil, da bi že pol leta pozneje take prepovedi ne dosegel. Seveda je bila situacija v Sloveniji izredno težavna in Demos za tako prepoved prešibak. Nekdanja komunistična partija se je dvakrat preimenovala in končno prelevila v socialdemokratsko stranko. Postala je članica frakcije socialnih demokratov v evropskem parlamentu, čeprav se idejno ni res približala nivoju zahodnoevropske socialne demokracije. Nemška socialdemokratska stranka z Willijem Brandtom na čelu je bila odločen nasprotnik komunistične ideologije. Nemška komunistična stranka SED sicer tudi ni bila prepovedana, najprej se je preimenovala in končno pristala v stranki »Die Linke«, s katero pa na državnem nivoju ustaljene demokratične stranke nočejo sodelovati. Pa tudi evropske liberalne stranke s slovenskima tim. liberalnima strankama nimajo nič skupnega. Liberalne stranke v Evropi zastopajo pozicije desno od sredine, zagovarjajo samoiniciativo, odgovornost kapitala in omejujejo poseg države na zelo ozko definirano področja.

(dalje) ➡

4 Karl-Peter Schwarz, »Am Anfang war der Schutt«, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung*, 23. 12. 2007.

5 Karl-Peter Schwarz, »Die alten Seilschaften knüpfen neue Netze«, *FAZ*, 1.10.2010, str. 36.

6 Za Slovenijo so samo Italija (49), Romunija (52), Bulgarija in Grčija (70).

Jasna Jurečič

Presenečenje

Novela je bila priporočena na 39. literarnem natečaju revije Mladika

Zoglušujočim pokom so se na jekleno sivem zimskem nebu razleteli velikanski globusi in s svojimi razkošnimi barvami presenetili zbrano množico pod njimi. Ognjemeti! Pisane barvne vetrnice so v nekaj minutah izživele svoje neponovljivo življenje v fantazijskih tridimenzionalnih barvnih vzorcih. Odcvetela kupola se je po inerciji zasukala proti zemlji in svetleče iskricе so se še zadnjič zalesketale v naših očeh. K tem padajočim zvezdam, umetno ustvarjenim, je šel enoglasen vzdih občudovanja. Zaradi ohlajenega ozračja se je iz ust kadilo. Videti je bilo, kot bi navzgor zasukane glave z izdahi tople sape pošiljale v nebo bele oblačke. Vred z njimi so navzgor v mislih potovale še goreče želje, nepotešena hrepeneња in dane obljube, ki naj bi se v novem letu izpolnile.

Ob vsakem puku sta se otroka bolj oprijemala mojega plašča, jaz pa sem ju zmeraj bolj stiskala k sebi kot koklja svoje piščančke. Ob tem sem se jima bodrilno nasmihala: saj sem tukaj, ne bojta se. Njuni lički pod kapo sta bili rdeči od mraza, ki pa ga očitno nista čutila zaradi navdušenja in očaranosti nad spektaklom, ki so ga mestni veljaki pripravili za velike in majhne.

Napol odsotno sem spremljala pahljačaste razlete raket. Na razposajenih obrazih sem ujela njihov ma-

vrični odblesk, a predati se docela temu brezbriznemu veselju nisem zmogla. Človeški hrup in direndaj sta me motila. Zadah po zaužitem pivu, kuhanem vinu in žganih pijačah mi je dvigoval želodec. Vonj nageljnovih žbic, pomešan s smradom osmojenih petard, mi je dražil občutljive nosnice. Ob pogledu na nek mladi par blizu mene, ki se je slinasto poljubljal, me je celo obšlo rahlo nelagodje. Pod dolgim plaščem se je v zakrčenem drgetu upiralo celotno moje telo. V srcu so gnezдили grenki spomini, skozi dušo je bril strupeni mraz. Toda, kar me je odbijalo od tega vsesplošnega veseljačenja, ni bil pogled na te male človeške slabosti, temveč nepomirljivo razočaranje, zapečateno globoko, globoko v meni.

Tisti temnejši strdek na krvavih gazah bi moral postati najin tretji otrok. Telo se je še spominjalo. Trpela sem. Kar naprej so me mučili dvomi, kako bom zmogla sama z dvema otrokoma. Vsepovsod sem za sabo vlačila bojazni, strahove in bolečino nerojenega otroka ter culo z neznansko velikim številom neodgovorjenih vprašanj. Zakaj je po vsej sili hotel imeti tega otroka? Me je z otrokom hotel še bolj prikleniti na dom, je bilo eno ključnih vprašanj. Je imel namen z njim zgladiti vse bolj pogoste razpoke, ki so se pojavljale med nama? Pa ga je v resnici hotel? Da bi si ga

➤ (dalje s prejšnje strani)

Na evropskem simpoziju v samostanu (Paula-nerkloster) blizu Brna na Češkem maja 2010 sem imela referat o Hudi jami. Prisotni so bili predstavniki različnih držav EU – iz zahoda in vzhoda. Vsi so bili izredno pretreseni, posebno, ko sem jim pokazala nekaj slik iz tega brezna smrti. Prizadelo jih je bolj, kot se to zgodi marsikdaj v Sloveniji sami. In to mi je dalo misliti. Seveda je bila reakcija na Češkem povsem normalna, ker če se soočiš z zločini take obsežnosti ne moreš drugače, kot da si zelo prizadet. Nenormalna je neobčutljivost za takšne zločine, ki jo pogosto srečujem na Slovenskem, ki kaže, da se je moralo zgoditi v naši družbi nekaj izredno dramatičnega, da ne čutijo vsi tako oz. da ne kažejo normalne reakcije ob takih grozotah. Kako je mo-

goče, da prvi mož v državi, ko se sooči s takimi zločini, govori o drugorazredni temi. Tudi o tem smo govorili v Brnu, pa tudi pol leta prej v sklopu debat o dvojnem spominu, ki jih je organizirala Evropska skupnost v Berlinu. Danes se v Sloveniji veliko govori o propadu vrednot. To delajo politične opcije različnih barv. Seveda se s tem lahko samo strinjamo, vprašanje pa je, če je to zgolj prazna fraza za mogoče volivce, ali pa če smo resnično zaskrbljeni in skušamo ugotoviti, kaj je vzrok, da doživljamo ne samo gospodarski, temveč predvsem tudi moralni propad države, za katero smo se pred dvajsetimi leti tako prepričljivo odločili. Postavlja se vprašanje, kaj nameravamo storiti, da se stanje spremeni.

želel, sem dvomila že takrat, ker je vse govorilo proti temu. Kaj se je dogajalo z mano, da sem pristajala na takšne odnose? Lahko bi še naprej jemala pilulo, da bi preprečila zanositev, pa tega nisem storila, ker je bilo že prepozno. V tistem obdobju je namreč že vse drselo nekam navzdol. V pogubo. Svete stvari enostavno niso obstajale več, v resnici mu ni bilo prav nič sveto. Z obsedenostjo je v grobih sunkih otresal seme vame. Ni šlo več za darovanje drug drugemu, za srečanje z Bogom, za spočetje v telesu in duhu. Šlo je predvsem za njegov užitek. Da, samo njegov. Temu je vse podredil. Le za kratko obdobje se je unesel. Hlinil je prijaznost in me z njo prepričeval, da je zamisel o otroku najina, tako rekoč skupna. Še sama nisem vedela več, kaj je resnično in kaj ni. Ah, v kako čudnih razmerah je bilo spočeto tisto ubogo bitje. Skupaj sva mogla preživeti le kratek časa. Do odkritja njegovega nizkotnega izdajstva, ko se je že trhla hiša najinega zakona dokončno sesula.

Spet se me je lotevala slabost. Mrzel zrak na odprtem mi ni mogel izbistriti glave. V njej so se mi mešali moški in ženski glasovi. Prihajali so na dan brez glasu in pravega reda. Prešuštvo je greh, nekaj, kar umaže svetost zakramenta med možem in ženo. Odpustite in molite, da se spet vrne k v am, me je tolažil glas našega župnika ... Prevara je pobeg iz odnosa. Ženska, ki vara, ga že zapusti, moški pa hoče ostati v zakonu. Kriv je, kdor prevara in s tem povzroči drugemu bolečino. Zmeraj, je rekel moški bari-ton. V njem sem prepoznala zvence psihologov glas ... Potolažite se, ni vaša krivda, gospa, me je bodril stvaren ženski glas. Za dva otroka v znesku ..., za tri ... je suho pogrkal pravnikov glas. Aha, tretjega ni. Bolje tako. – Bolje! Bolje? Bolje, bolje, bolje ... Sunkovito sem planila s stola, da se je prevrnil na tla. Kri mi je hušknila v glavo in temno se mi je storilo pred očmi. Tako silovito sem jih stisnila, da so se mi prikazale vse zvezde Rimske ceste.

Ob močnem puku sem bliskovito odprla oči. Ognjemeta ni bilo več. Z njim je izginila tudi čarobnost najdaljše noči v letu. Nad mano se je spet bočilo temno nebo, na katerem je mežikalo le še nekaj bledikavih zvezd. Oko se mi je ustavilo na njih.

Nekaj ali nekdo je odtegnilo mojo pozornost od njih. Spustila sem glavo. Na sebi sem začutila pogled neznanega moškega. Bil je to pogled svetlih, nekoliko lenobno priprtih oči. Spogledala sem se z njim. Moški se mi je rahlo nasmehnil. Vljudnostno sem se mu nasmehnila nazaj, kajti malo sem podvomila, če ga morda le ne poznam, ali pa, da je on prepoznal mene, jaz pa se njega ne spominjam. Otroka sta si

lila naprej, kamor so prodajali s helijem napihnjene balone. Proti stojnicam so pritisnili tudi ljudje. Potegnili so nas s seboj. Otroka sta že držala v roki palličici s sladkorno peno, visoko pod nebo sta se dvigovala dva balončka. S prezeblimi prsti sem stikala po torbici in po vseh žepih, da bi plačala. Denarnice nikjer. Doma je prav gotovo nisem pozabila. Dobro se spominjam, da sem jo vtaknila v torbico. Lahko da mi jo je kdo izmaknil v vrvežu. Ampak pozabljati ni v moji navadi. Eh, nekoč sem poznala nekoga, ki je to počel. Celo poročena sem bila z njim. Pa zakaj padem zmeraj na iste stvari? Razjezilo me je. Zdaj pa še ta zadrega s plačilom. Postajala sem vse bolj razdražena.

Na hrbtu sem začutila rahel pritisk, ki se je še nekajkrat ponovil. To me je spravilo v še večjo nejevoljo. S škripajočimi zobmi sem ključovalno obrnila glavo, da bi ... pa nisem zmogla nobenega ugovaranja. Zaustavile so me tiste svetle, nekoliko lenobno priprte oči tik pred mojim obrazom. Zelene so, sem avtomatično ugotovila pri sebi. Na semaforju je zelena. Naprej, prosim. Gospa, prednost imate, speljite že! Na dnu tistih oči sem zagledala zelena polja jarega žita spomladi. Zavalovala so v vetru. Se mi je zdelo. V meni je nastal premor, nekakšna neodigrana pavza med dvema glasbenima notama. Bil je to neskončno dolg premor, ki ga je spremljala absolutna tišina. To je bil nastop brezčasa, ki se je razpotegnil v neko nevidno prostorsko dimenzijo. Med tem enim samim hipnim spogledom se je nekaj spočelo v moji duši. Ko sem se končno le nekoliko ovedla, sem dahnila: Ah, vi ste, a samo zato, ker sem ga prepoznala od prej. Neznanec se je nasmehnil in mi brez besed potisnil v roke nek predmet. Bila je moja denarnica. Svet okoli mene se je zavrtel. Neznanečev obraz je bila zadnja slika, ki sem se je še spominjala. Potem me je zagnila tema.

Na podstrešju je bilo temno. V tej hiši je od nekdaj primanjkovalo svetlobe. Odprla sem strešno loputo, od koder se mi je raztegnil pogled na strehe bližnjih hiš. Iz dimnikov se je kadilo, sneg je rahlo naletaval in pokrival rdeče strešnike z mehko belo odejo. Nekaj snežink mi je pristalo na nosu. Podoba me je očarala, a za sanjarjenje zdaj ni bil pravi čas. Morala sem se podvizati. Spodaj sta bila otroka sama. Upognjena pod nizkim stropom sem se tipaje gibala med raznovrstno šaro, ki smo jo tu z leti odlagali. Z baterijo sem osvetljevala kartonaste škatle in iskala omot, v katerem naj bi se skrivala ekološka smrečica.

Spet se je obrnilo leto. Čas je neusmiljeno hitel mimo. Zdelo se mi je, da ne bom mogla nikoli sto-

piti v korak z njim. Spodaj v kuhinji je na stenskem koledarju samevalo le še par lističev, preden se bo spet zaokrožilo leto. Novega sem se že prav posebej veselila, ker je pod mojim srcem rastle komaj prebujeno novo življenje. Kaj bo? Fantek ali deklica? Ni sem hotela vedeti vnaprej, zato ker neznansko ljubim presenečenja.

Kadar se je pojavil pred mano kak paket, omotan v darilni papir, me je zmeraj prevzela tista posebna vznemirjenost: joj, kaj se skriva v njem? In spet sem bila otrok. Oči so se mi iskrile v veselem pričakovanju, srcece mi je poskakovalo od nestrpnosti in is-

krice fantazije so zaprasketale z močjo tiste magične paličice, ki med domačimi stenami pričara prasketajoč ognjemet. Pa naj je bilo darilce še tako majhno, zmeraj sem ga odvijala počasi in z ritualno slovesnostjo, končno presenečenje pa je v prsah medtem že napovedovalo eksplozijo velikega ognjemeta.

Vedela sem, da bo porodu sledilo prav takšno magično presenečenje. V kaj se je oblikovalo nedolžno bitje med svojim začasnim domovanjem v mojem telesu? V bodočo žensko ali moškega? O sladko čakanje! Na novem koledarju sem že zaznamovala dan, ko naj bi se zgodilo to veliko presenečenje, ta čudež, podarjen od življenja samega. Še sanjalo se mi ni, da me bo čez nekaj pičlih minut že čakalo v zasedi eno od najgrenkejših presenečenj.

Oči so se mi počasi le privadile na poltemo. Zatičila sem pravi omot in se z njim v naročju sputila po majavi lestvi navzdol. Še preden sem stopila na trdna tla, sem se ozrla po otrocih. Še sta se igrala na preprogi. Starejši me je opazil in mi prišel nasproti. V iztegnjeni ročici mi je ponujal nek rdeč kvadratav zavojček. Mami bončka, je milo prosil s pogledom, naj mu ga odvijem. Od kod otroku čokoladni bonbon, sem se čudila in v isti sapi ugotovila: kondom. Bil je kondom. Še drugi so bili raztreseni po tleh, pomešani z bankovci, drobižem, bankomatom in še nekaterimi drugimi karticami. Zraven je ležala na pol odprta skoraj izpraznjena moška denarnica. Iz osebne izkaznice se je smejal obraz njunega očka. Kolena so mi klecnila. Gledala sem svoja otroka, pa ju nisem videla. Zavedala sem se svojega bednega položaja, se spomnila vse hujših prepirov, njegovih očitkov, loputanja vrat in njegovih zmeraj bolj pogostih odhodov brez besed, moje potlačenosti, samotnih noči, dolgih ur čakanja na njegovo vrnitev, neke polprividne posteljne sprave, nekakšnega zasilnega krpanja odnosov, njegove užaljenosti in mojega brezvoljnega popuščanja. V spodnjem delu trebuha sem začutila močno bolečino. Zarezala je z ostrino meča. Z obeh rokama sem se prijela tam, kjer je nekaj polzelo iz mojega telesa. Prostor okrog mene se je zavrtel. Zagrnila me je tema.

Nekdo zvoni pri vratih. Odprem. On je! Stoji pred mano s šopom cvetja v roki. Sončen in nasmejan. Ponuja mi ga brez okrasnega papirja, ker ve, da ne maram presenečenja za rojstni dan. Vstopi in čez prag se prelijejo zelena polja mladega žita. Pravkar je končal z inštrukcijami. Pred leti sem pri njem opravila šoferski izpit. Od tam se pozna.

Sebastijan Valentan **Sledi telesa**

*Zaklad stoletnih dni
molčeč, nič govoreč,
odet v odejo spi, živi,
v ihtenju koprneč.*

*Krasot prejasnih sto
in senc vabečih,
v prosojnosti glasno
prepolnih vod svetlečih.*

*Vtkan v žareči mir
stojiš ob jutru zore,
pradavni greh, prezir,
v globeli moč opore.*

*Fosilna barva rdeča
zažrta v les rjavi,
kot sonce ni žareča,
tenka je in mnogo pravi.*

*Kje žile so privite
in dlan predrta s silo?
Kje ustne s solzo krite
in stran odprta z vilo?*

*Zakaj sam iščeš priče
v bolesi na tem kraju?
Davnine Glas ti kliče,
da skupaj bosta v raju.*

Jože Peterlin

Ob stoletnici rojstva ustanovitelja Mladike

Ob stoletnici rojstva se ga spominjamo kot enega izmed najmarkantnejših osebnosti slovenskega povojnega javnega življenja na Tržaškem. Jože Peterlin je s svojim delom neizbrisno zaznamoval tri desetletja tukajšnje kulturne dejavnosti in njegova prisotnost bo, kljub temu, da nas od njegove prezgodnje in nenadne smrti loči že petintrideset let, za vedno zapisana v naši zgodovini in bo presegla manjšinski okvir, kadar bo središčna Slovenija posvetila nekaj več pozornosti tudi našemu zamejstvu. O tem pričajo pobude, ki jih je v težkih časih praktično brez sredstev sprožil Peterlin kot organizator, vzgojitelj in umetnik, ter ustanove, ki jih je s prijatelji in sodelavci postavil na noge in so povečini še žive in delujoče, od Prosvete do Mladike, od Slovenskega kulturnega kluba in Društva izobražencev do Drage, od Radijskega odra vse do edinstvene vloge, ki jo je opravil kot šolnik, režiser in gledališki kritik.

Povojno obdobje je bilo prelomno tudi za manjšino, polno upanja in pričakovanja, napetosti in protislovij, zadoščenj in razočaranj, ker je sledilo več kot dvajse-

Jože Peterlin v Ljubljani leta 1945.

tletju fašizma in grozotam vojne. Jože Peterlin je prišel septembra 1945 v Trst kot begunec pred totalitarizmom, ki je prevladal v Jugoslaviji in Sloveniji. Povabljen je bil, da bi pomagal pri ustanavljanju slovenske šole, ki jo je fašizem dvajset let prej ukinil. Z Vinkom Beličičem je uspešno speljal poskusno vpisovanje v srednje šole, ki jih je zavezniška uprava hotela dati Slovencem kljub ostremu nasprotovanju italijanskih krogov in oblasti ter bojkotu jugoslovansko in sovjetsko usmerjenih manjšinskih voditeljev. Levica je sprožila pravo kampanjo nesodelovanja, češ da si bodo vse pravice Slovenci vzeli sami. Ta brezglava politika je na srečo trajala malo (tudi zato, ker je posegel sam ugledni Tržačan, odvetnik

Frane Tončič), a je ustvarila zelo sovražno ozračje okoli vseh in v prvi vrsti beguncev, ki so kakorkoli sodelovali z zavezniki. Posledice so trajale desetletja, opazne pa so še danes, ker se še vedno delimo med »bele« in »rdeče«. Kljub vsemu je to »prepovedano« sodelovanje postavilo temeljne elemente manjšinske kulture, kot so šola in radio, ter osnove katoliške kulture, ki v tržaški stvarnosti dotedaj ni bila zaznavna niti za časa Avstrije.

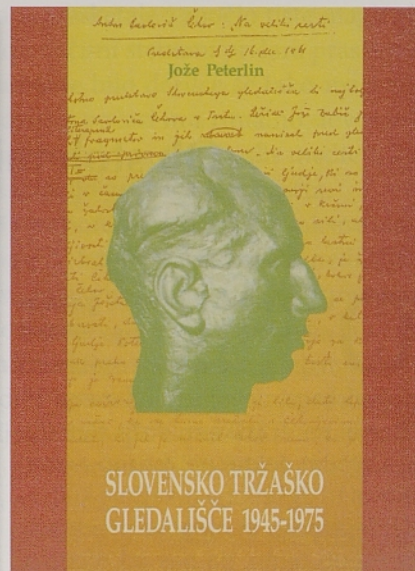
Na šoli je Jože Peterlin iskal mlade igralske talente za sodelovanje pri *Radijskem odru* (ust. 1946) in literarno ustvarjalno delo za *Mlado setev* (mladinski list, ki ga je ustanovil že prvo povojno leto) in kasneje za našo *Mladiko* (ust. 1957), ki je danes najstarejša revija v zamejstvu in jo poznajo in cenijo Slovenci doma in po svetu. Gojenje lepe in zlahtne govornice je bila ena izmed glavnih nalog, ki si jih je postavil in z njo je vzgojil med drugim nekaj generacij radijskih napovedovalcev in igralcev ter jih privabil tudi v *Slovenski oder*, s katerim so zaživele nepozabne prireditve na Repentabru (*Tabori*) in v številnih naših društvih. Moč tedanjega delovanja, sloneča na prostovoljnem delu in samoprispevkih, se zdaj izraža z nadaljevalci njegovega

Večer belih vrtov (1956) na odrskih deskah: Vijolica Fonda, avtor Mihael Jeras (Janez Prepeluh), režiser Jože Peterlin, Silva Resinovič; (zadaj od leve) D. Štoka, D. Fabjan, G. Pertot, Laura Dežjot, L. Valenčič, F. Mljač, Mariza Primani, M. Slokar.

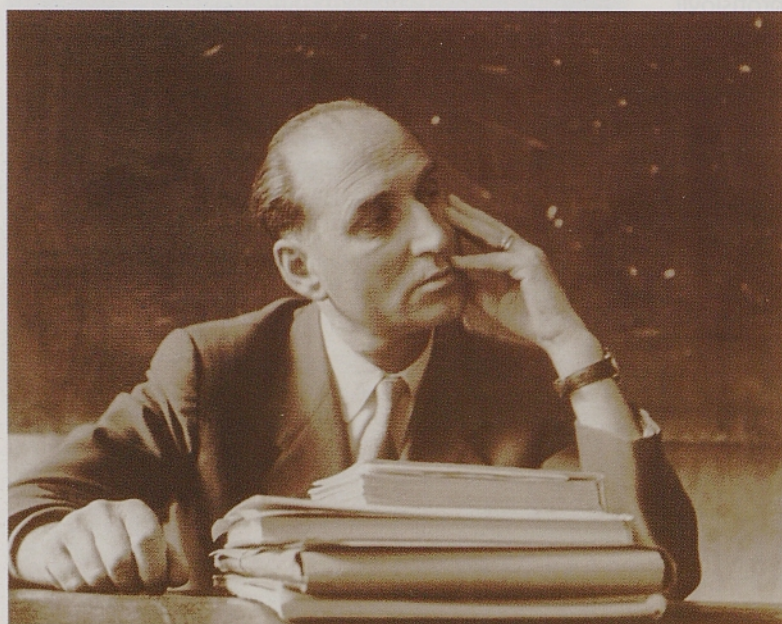
Radijski oder marca 1955: od leve D. Petkovšek, M. Slokar, I. Artač, E. Meršnik, J. Peterlin, S. Rebec, M. Teuerschuh, Z. Bole, I. Teuerschuh, L. Klakočar, V. Čekuta, L. Valenčič, S. Kopitar. Desno: postumna knjiga recenzij Slovenskega gledališča v Trstu.

dela v *Gledališkem vrtljaku* in dramskih tečajih za najmlajše ter drugih pobudah. Gledališče je sploh bila njegova velika ljubezen, ki se je kazala ne samo z igranjem in režiranjem – Radijski oder je posredoval poslušalcem tržaškega radia na obeh straneh meje praktično popoln pregled slovenske gledališke ustvarjalnosti ter izbor najboljših del iz italijanske in svetovne gledališke zakladnice – pač pa tudi s kritiko. Bil je najzvestejši spremljevalec takratnega Slovenskega narodnega gledališča in ustvaril lasten slog kritike, ki je pri njem bila pozorna tudi na lik posameznega igralca. Kako je bilo to pomembno za razvoj posameznega igralca dokazuje dejstvo, da je Jože

Babič svoj čas zahteval od igralcev, da so skupaj poslušali po radiu Peterlinovo kritiko.

Slovenska prosveta je bila žarišče tudi drugih pobud, v prvi vrsti *Slovenskega kulturnega kluba*, ki je bil s svojimi sobotnimi srečanji in predavanji po eni strani pravi magnet za mnoge študente, a za mnoge tudi prizorišče prvih nastopov, literarnih poskusov, priložnost za spoznavanje slovenske misli in politike, vse v duhu nevsiljenega krščanstva, gojenja demokratičnega mišljenja in zvestobe slovenstvu. To je bilo pravo gojišče zavednih zamejskih Slovencev. Logično nadaljevanje tega dela z mladimi je bilo *Društvo slovenskih izobražencev*. Ustanovil ga je skupaj z Maksom Šahom, Martinom Jevnikarjem, Lauro Abram, Stankom Janežičem, Lojzetom Škerlom in drugimi, toda gonilno kolo je bil Jože Peterlin, ki je kmalu potem uveljavil svojo dialožsko držo z Drago, na kateri je kot katoličan in demokrat ponudil roko vsem možnim sogovornikom in iz nič ustvaril edinstveno srečanje, ki je odigralo pomembno vlogo pri demokratizaciji Slovenije. Njegove pobude niso vsi pravilno razumeli in sprejeli ne na desni ne na levi. Tudi to je prevzel nase, vendar je bil zasidran v prepričanju, da je le z dialogom in s strpnostjo mogoče najti pot iz klešč grenkega spomina na medvojno in povojno obračunavanje in napredovati v iskanju skupnega dobrega vse do prave sprave, ki je bil in ostaja še nedoseženi cilj narodne realnosti.

Jože Peterlin za katedrom (foto Marjan Slokar).

S. P.

Peter Merku

Moje življenje v Nemčiji

XXIX. Bilbao

Novica o uspehu naših novih zaščitnih aparatov z elektronskimi komponentami se je kmalu razširila med zainteresiranimi specialisti, tako da sem moral obiskati eno proizvodnjo ali distribucijsko družbo električne energije za drugo.

Tokrat sem na vse zgodaj poletel iz Madrida v Bilbao v severni Španiji, kjer so me pričakovali izvedenci družbe Iberduero. Vljudna španska hostesa mi je v letalu ponudila isti in edini časopis kot vsem drugim potnikom, zaradi česar sem se zavedel, da sem v državi pod fašistično diktaturo. Že na prvi strani je bilo z velikimi črkami zapisano, da je vojaško sodišče v Burgosu obsodilo dva kriminalca na 88, oziroma 90 let strogega zapora, ker sta si drznila razstreliti spomenik častite falange (španske fašistične stranke). Med atentatom ni bilo smrtnih žrtev, zato jima je bila prihranjena obsodba na smrt, ki so jo v Španiji izvrševali z garoto, se pravi, da so stoječega obsojenca počasi dušili, tako da so mu stiskali grlo s posebnim vijakom. Z mojim spremljevalcem José Marí nisva o tem govorila, ker nisva bila sama.

Predno je letalo pristalo na letališču Loiu blizu Bilbaa, je preletelo mestece Durando in Gernika, nakar je nad Vizkajskim zalivom krenilo na levo in se spustilo nad izlivom reke Rio de Bilbao proti letališču. Obe imeni sta me spodbudili, da sem nekoliko poglobil svoje znanje o tragičnih dogodkih, zaradi katerih sta zasloveli.

Med špansko državljansko vojno je španski general Mola 31. marca 1937 postavil severnemu delu republikanske vojske ultimatum, naj se preda. Seveda zamen. Da bi hitreje prodrli proti severni Španiji, so se zavezniki odločili uporabiti letalstvo. Italijanska 'Aviazione legionaria' je bombardirala mestece Durando in nekaj manjših naselij. Nemški zgodovinar Klaus A. Maier je označil to kot napad na civilno prebivalstvo, kot vojni zločin, ki je povzročil smrt 250 ljudi. Italijanski zgodovinar F. Pedriali je govoril o vojnih tarčah ter 80 mrtvih. Očitne so bistvene razlike v definicijah in številkah.

Šestindvajsetega aprila so italijanski in nemški fašisti napadli in uničili Gerniko, ki je postala svetovno znana zaradi Picassovega monumentalnega dela, ki

je bilo prvič dano na ogled še istega leta na svetovni razstavi v Parizu. Edini objekt vojaškega pomena v Gerniki je bil most v predmestju Rentería, ki so ga fašisti hoteli uničiti, zato da bi preprečili izhod republikanski severni vojski, jo obkolili in zdesetkali.

Najprej je poskusil zadeti most hitri bombnik Dornier 17, kateremu je sledila Aviazione legionaria s tremi bombniki Savoia 79. Nalogo je zaključilo 23 počasnih nemških bombnikov Ju 52, ki jih je spremljalo 12 hitrih italijanskih lovcev CR 32. Ocenjujejo, da je bil žrtev od 300 do 1654. Od 16.15 do 19.45 so odvrgli na mesto 35 ton bomb, od katerih sta dve tretjini bili rušilni, ena tretjina zažigalna.

Nemška historiografija in politika trdi, da je bilo to bombardiranje preveč smrtonosno, da ne bi veljalo kot kriminalno vojaško dejanje. Erlangenski dnevnik piše 28. aprila 1997, da je nemški državni predsednik Roman Herzog nedvoumno potrdil, da so 26. aprila 1937 med državljansko vojno nezaščiteno špansko mesto bombardirali piloti nemške legije Condor. Med takratno slavnostjo v Gerniki, kjer so bile prisotne tudi delegacije iz Coventryja, Dresdena, Hirošime, Varšave in Volgograda, je tamkajšnji župan Eduardo Valleho vzkliknil: »To nas Baske razbremeni težke laži, ki si jo je izmislil diktator Franco.« Ta je namreč zanikoval bombardiranje in trdil, da so Baski sami zažgali mesto, predno so se umaknili.

Nemški bombniki legije Condor se pripravljajo na bombni napad.

Zgodovinarji so od vsega začetka trdili, da se frankisti lažejo. Sam nemški maršal letalstva Hermann Göring je med nürnberškim procesom priznal, da mu je Španija omogočila preizkusiti mlado letalstvo. Italijanski zgodovinar Ferdinando Pedriali piše v svoji obsežni knjigi *Guerra di Spagna e aviazione italiana*: 'Velik del strokovnega uspeha nemških bombnikov gre pripisati 5000 majhnim zažigalnim bombam. Tu so prvič uporabili mešanico rušilnih in zažigalnih bomb in prav izbira zažigalnega tovara izdaja naklep, da bi maksimalno uničili naselje'. Ne omenja pa, da se je postopek opiral na teoriji italijanskega generala Giulia Douheta.

Mussolini se ni zadovoljil s tem, da je bil Hitlerju sijajen zgled, da mu je preko osebnega odposlanca Giuseppeja Renzettija pomagal priti na oblast, želel ga je vplesti v lastno vojaško avanturo proti prvi svobodno izvoljeni španski republikanski vladi. Tri leta po italijanskem originalu je Douhetova knjiga izšla v nemščini pod naslovom *Luftherrschaft* (Obvladanje zračnega prostora). Baron von Bülow piše v predgovoru: 'Douhetovo spodkopavanje od nekdaj utrjenih principov vojskovanja se je razvilo paralelno s fašističnim pohodom na Rim in je bilo ne nazadnje izraz in podoba fašistične revolucije. Temeljito preučevanje Douhetove knjige je prav za nas Nemce izredno važno.' Res je sicer, da je povelje za praktično preverjanje omenjene teorije dal

Il dominio dell'aria generala Giulia Douheta nosi v nemškem prevodu naslov Luftherrschaft.

nemški komandant legije Condor von Richthofen, res pa je tudi, da so pri bombardiranju sodelovali tudi italijanski bombniki. In italijanski lovci so spremljali in ščitili nemške bombnike.

Povojni Nemci so s civilnim pogumom priznali lastno krivdo, italijanski mediji – kolikor so meni dostopni – si ne upajo niti omeniti lastnega sodelovanja in dajejo vso krivdo Nemcem.

Ob 50-letnici uničenja Gernike je nemška televizija pokazala kar nekaj dokumentarcev z originalnimi posnetki obstreljevanja kolone ubežnikov iz gorečega mesta ter pričevanji preživelih.

Z José Marí sva se torej podala v mesto, odložila sva kovčke v hotelu in se odpravila k našemu predstavništvu, od koder nas je predstavnik Siemens Bilbao pospremil k pomembni električni družbi Iberduero. Tam smo imeli zanimive in tudi plodne tehnične diskusije, saj smo po moji vrnitvi v Nemčijo prejeli ravno tolikšno naročilo naših novih elektronskih aparatov kot prej iz Barcelone. Baski niso hoteli zaostajati za Katalonci.

Nekaj prav posebnega sem doživel, ko smo s Špancem José Marí in enim Baskom šli na kosilo. Bilbao, ali bolje Bilbo, kot se mu pravi po baskovski, je obmorsko mesto in ribe vseh vrst, barv in velikosti so stalnica tamkajšnje izvrstne kuhinje. Male sipe ali kalamarčki v lastni črni omaki (*chipirones en su tinta*), najrazličnejše predjedi in raznovrstno pecivo so

Levo: iz nemškega bombnika posneta kolona ubežnikov iz Bilbao. Desno: da bi maksimalno uničili Gerniko, so nemški bombniki uporabili mešanico rušilnih in zažigalnih bomb, po teoriji italijanskega generala Douheta.

Vladimir Kos

Besede so slovenske

*(a način je v japonskem »tanka« slogu,
s 5, 7, 5, 7 in 7 zlogovnimi vrsticami)*

Pojoč preživim,
moj jezik je ritmičen.
V besede strmim:
kamni so: jaz gradbenik –
če je v meni ljubezen.

prave poslastice. Med kosilom, ki se navadno začne po 14. uri in traja nekaj ur, smo se seveda pogovarjali tudi o tehniki in o problemih, ki nastopijo pri distribuciji energije. Velika je bila želja, spoznati, kako se ta ali oni problem rešuje drugje po svetu, tako da bi se lahko pogovarjali v nedogled. In vendar je bilo čutiti pomanjkanje prave sproščenosti. Brez vsakega dvoma je bila temu kriva fašistična diktatura, ki je zatirala in preganjala baskovski jezik in kulturo podobno, kot sta pri nas bili zatirani slovenščina in slovenska kultura.

Drugi gostje so odšli in José Marí je vstal, da gre plačat kosilo. Ostal sem torej sam z baskovskim kup-

cem. Izrabil sem priliko, da sem brzo povlekel iz aktovke časopis, ki sem ga dobil v letalu, ga položil pred njega, pokazal s prstom na naslov o trdih obsodbah vojaškega sodišča v Burgosu ter ga potihoma vprašal: »So za vas Baske to banditi ali patrioti?« Krčevito se je izkašljajal, kot da se mu je celo kosilo zataknilo. Ozrl se je na vse strani, in ko sem sklonil glavo proti njemu, mi je pošepetal: »To so najboljši sinovi naše zemlje!« Z razumevajočim nasmehom sem pobral časopis in ga spet spravil.

Takrat se je vrnil José Marí in odpravili smo se na postajo, da se midva vrneva v Madrid. Baskovski kupec je brez obotavljanja zgrabil moj ne ravno lahek kovček in mi ga ponesel do kupeja na vlaku. Malo je manjkalo, da se nisva v slovo objela!

Po zidovih ali tudi na pločniku sem večkrat zagledal zapisano z belo kredo: $3 + 4 = 1$. Vprašal sem José Marí, kaj to pomeni. Kratki – in logični – odgovor je bil: »Tri baskovske province v Franciji in štiri baskovske province v Španiji so ena nacija.« Aha, sem pomislil, tudi tukaj narodnoosvobodilna borba. Dve veliki latinski državi sta si delili majhen nelatinski narod, ki je tam doma še iz predkeltskih časov, s samoumevnostjo močnejšega, podobno kot se dogaja v živalskem svetu. Prav dobro sem se še spominjal nekdanjega fašističnega gesla: *Taci, il nemico ti ascolta!* (Utihni, sovražnik te posluša!). Zato sem si rekel, Bog ne daj, da bi začela o tem razpravljati!

(dalje)

SLOVENSKA PROSVETA in ZVEZA SLOVENSKE KATOLIŠKE PROSVETE
razpisujeta

XXXVII. TEKMOVANJE ZAMEJSKIH AMATERSKIH ODROV

❧ **MLADI ODER** ❧

Tekmovanja se lahko udeležijo amaterski odri, ki delujejo v naši deželi. Tekmovanje traja do konca leta 2011. Izid bo javno razglašen ob slovenskem kulturnem prazniku februarja prihodnjega leta.

Skupine, ki se nameravajo udeležiti tekmovanja,
morajo javiti svojo udeležbo enemu od obeh prirediteljev.

Za podrobnejša pojasnila in prijave se je treba javiti na naslov:

**SLOVENSKA PROSVETA, ul. Donizetti, 3, Trst; tel. 040 370846; e-mail
ali pa**

ZVEZA SLOVENSKE KATOLIŠKE PROSVETE, v.le XX Settembre, 85, Gorica; tel. 0481 538128

Primož Sturman

Spomini na Franca Jeza (4. del)

Svoje spomine na Franca Jeza nam je ob 95-letnici njegovega rojstva in 20-letnici neodvisnosti slovenske države posredoval tudi upokojeni časnikar Saša Martelanc, sicer stalni sodelavec revije Mladika in avtor zapisa o F. Jezi, ki smo ga objavili lansko leto. Martelanc se Jeze takole spominja: „Na radiu sva bila kolega precej let. Spominjam se ga predvsem kot prijetnega družabnika. Njegov pisalni stroj se je znašel ob moji mizi, ta pa je imela predale desno in levo. Svoje osebne predmete je Jeza hranil v treh malih predalčkih, zato sem mu dal na razpolago polovico svojega prostora. Na radiu je Jeza imel stalno rubriko, in sicer kulturno kroniko, ki je šla v eter po poročilih ob 17. uri. Občudovali smo ga, kaj vse si je za to rubriko znal domisliti. Ocenjeval je knjige, pozorno pa je opazoval tudi druge probleme, o katerih je pisal čudovita razmišljanja. Tipkal je z enim prstom, tako da je bil zven njegovega pisalnega stroja podoben kokoši, ki na dvorišču zoba zrnje. Pred rubriko smo seveda še kaj poklepetali, vedno so padale zanimive debate, tako da je Jeza s pisanjem po navadi začel zelo pozno, besedilo pa je venomer pripravil pravočasno. Kulturno kroniko smo na radiu zato imenovali 'Jezova rubrika'.“

Martelancu se nato posveti tale utrinek: „Jeza je imel zelo rad otroke. Še vedno imam pred očmi openski prizor, in sicer njega s hčerko Evelino in drugimi štirimi ali petimi otroki, ki jih je peljal na sprehod in sladoled. Kot bi skupinica stopila z razglednice Maksima Gasparija.“

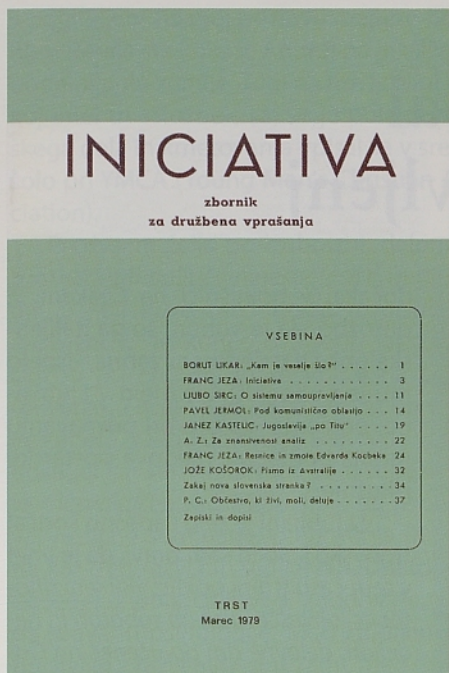
Jezovo poklicno življenje ni bilo vedno lahko. „V nekem obdobju so ga hoteli spraviti na cesto. On sicer ni imel stalne službe na radiu, poskušali pa so ga odrediti tudi od samih sodelovanj. Eden od tistih, ki so se zanj zavzeli, je bil dr. Franco Decleva. Declevo so ob jugoslovanskih praznikih na konzulatu v tem oziru prav oblegali. Declevova osebna zgodba je nadvse zanimiva. Med drugo svetovno vojno je namreč bil italijanski oficir v Grčiji, nato se je pridružil partizanom in se poročil s hčerko glavnega grškega partizanskega komandirja. Bil je zelo pozitiven človek; spominjam se ga tudi s skupnega kosila s prijateljem Dušanom Černetom. Razlike med šefom in podrejenimi so bile

očitne, vseeno pa je znal biti prisrčen človek, ko je o bitkah in padlih govoril s solzami v očeh.“

Kakšen pa je bil Jeza v odnosu do sočloveka? „Jeza o tem, da mu grozi izguba službe ali kaj podobnega, z menoj ni nikoli govoril. Danes, po več desetletjih, ga ne morem označiti samo za drznega, ampak za zelo pogumnega človeka. Najpravšnji pridevnik pa je srčen. Imel je veliko notranjo moč. Med debato se je ogrel, žaljiv sploh nikoli ni bil, pa tudi napadalen ne. Bil je ognjevit.“

Martelančev utrinek iz njunega skupnega preživljanja prostega časa: „Nekega dne sva šla z Jezo peš na izlet na Repentabor. V spominu sta mi ostala dva drobca iz tega dne. V nekem trenutku sva zagledala tablo, na kateri je pisalo 'Dobrodošli na Repentabor'. Vprašal sem ga, ali ni pravilna oblika zapisa 'Dobrodošli na Repentabru', on pa mi je odvrnil, da s takim zapisom ostane ime kraja v imenovalniku in ga je zato lažje prepoznati. Drugi dogodek pa je povezan z najinim postankom na vrhu repenskega trga, kjer še danes stoji kamnito znamenje s križem. Leta 1948 je bilo to obnovljeno, in sicer tako, kot je bilo leta 1888 tudi postavljeno. Napis je Jeza očaral. 'Ta spomin je postavljen za blagi mir domovine in repenske občine,' so tedaj zapisali. Jeza je ugotovil, da so se v tistem času poleg domače občine spomnili tudi na svojo domovino. Občutili so, da nekam spadajo, ob vseh regionalnih delitvah, ki so bile v Avstro-Ogrski.“

Martelanc o Jezovi diskretnosti takole pravi: „Pri deljenju njegovih letakov, ki so agitirali za samostojno Slovenijo, nisem bil zraven in to danes obžalujem. Z njim sem se o njegovih akcijah pogovarjal, nekega dne jih je imel polne žepe, enega od teh mi je tudi dal. Danes ga uokvirjenega hranim doma. Še prej pa je veliko časa ždel v mojem plašču, nanj sem celo pozabil in z njim prestopal mejo, ko sem hodil v Ljubljano. Jeza me sicer ni nikoli povabil, da bi te letake delil z njim. Bil je izredno diskreten človek, o njegovi diskretnosti priča že samo dejstvo, da je moj edini prispevek, ki ga je nato objavil v enem od svojih zbornikov, pretipkal, saj ni hotel, da bi me kdo prepoznal iz črk mojega pisalnega stroja. Bil je izreden človek, vse odgovornosti je prevzel nase.“

Zbornik iz leta 1979 (levo) in Franc Jeza v Društvu slovenskih izobražencev spomladi 1980.

Kako je Jeza razmišljal o slovenski samostojnosti? „Enkrat sem to že napisal, a rad bi ponovil, kako smo na nekem sestanku razpravljali o tem, kje iskati denar za širjenje ideje o slovenski samostojnosti. Naivno sem predlagal, da bi se za ta namen obrnili do ameriškega konzulata v Trstu, Jeza pa je odvrnil, da moramo take stvari, vsaj na začetku, delati sami, brez tujega vmešavanja. Američani nas v tej zahtevi itak ne bi podprli, saj so bili do zadnjega za ohranitev Jugoslavije.“

Poseben odnos do Jeze so gojili tudi Italijani. „Nekega dne sem bil službeno v Vili Manin, in sicer ob obisku hrvaškega republiškega predsednika Haramije. Dogodek je izpadel precej pompozno, med varnostniki pa je bil tudi neki maresciallo. Ko me je zagledal, se je nasmehnil ter me vprašal, kaj dela Franc Jeza. Čutil sem, da ga je omenil z veliko simpatijo.“

Martelanc še o sodelovanju z Jezom: „Za njegove politične zbornike sem zapisal en sam prispevek, ki je nosil naslov 'Kam je veselje šlo?'. Danes se kesam, da se nisem v tem smislu bolj izpostavil. Ta je izšel na prvi strani njegovega drugega zbornika (Iniciativa, 1979, op. avt.). Pseudonim zame je izbral kar Jeza sam, podpisal me je kot Boruta Likarja. Za tisti članek sem nato iz Kanade dobil komplet šestih srebrnikov, ki jih je izdal dr. Peter Urbanc ob 50-letnici prve »jugoslovanske Slovenije« 1918. Na kovancih so bile ponazorjene velike slovenske osebnosti, od Slomška do Prešerna, ter slovenski kraji, denimo Bled, Mari-

bor itd. Ne da bi vedel, kdo sem, je Urbanc komplet kovancev poslal Jezi, on pa mi ga je nato izročil.“

Martelanc se Jezovih tegob takole spominja: „Ko je Jeza zbolel, sem mu domov nesel steklenico terana s šaljivim napisom, da mu ga je ne le predpisal, ampak celo zaukazal zdravnik. Na njegovem pogrebu pa sem imel govor ob odprtem grobu. Vsega skupaj je bilo pet govornikov, mene so kot tretjega še prenesli, pri naslednjem pa so tržaški občinski grobarji začeli neolikano godrnjati.“

Desetletje kasneje pa: „Ob prekopu njegovih kosti, prenesli so jih namreč

iz Trsta na Opčine, je imel lep nagovor slovenski konzul Tomaž Pavšič. Tam se nas je zbralo kakih deset ali dvanajst, poleg družinskih članov še nekaj prijateljev, ki so mimogrede izvedeli za ta dogodek.“

Jezov spomin še živi. „Po njegovi smrti sem na ulici srečal nekdanjega uslužbenca tržaške kvesture. V času svojega dela je spremljal slovensko življenje v Trstu, sledil pa je tudi Jezovi politični dejavnosti. Nekoč sva postala ob pogovoru, mož je bil namreč tudi dober amaterski slikar. Čestital sem mu za slike, tedaj se je odpri in se spomnil na Jezo. Povedal mi je, da Slovencev ni veliko cenil, kljub vsemu pa se je tedaj z vidnim spoštovanjem in občudovanjem spomnil Jeze »e la sua neodvisna slovenska država«. Jeza je v času svojega življenja proti sebi imel takorekoč vse, celo državo in njeno tajno službo, kljub temu pa si je upal veliko.“

Franc Jeza in samostojna Slovenija, torej. „Ko se je zgodila razglasitev samostojne slovenske države leta 1991 v Ljubljani, so bile besede o Francu Jezi na ustih vseh, ki smo ga poznali, namesto pozdrava. Spraševali smo se, kako bi bil Franc Jeza presrečen, če bi vse to videl. Jeseni istega leta sem na dan izida prvih slovenskih bankovcev nekaj teh nesel gospe Jezovi. Spomin nanj ob takih dogodkih je bil namreč skorajda avtomatičen.“

(dalje prihodnjič)

Helena Janežič

Dr. Andrej Kobal – dejaven za več življenj

Ko dobiš v roke knjigo dr. Andreja Kobala *Svetovni popotnik pripoveduje*¹ (izšla je v dveh delih pri Goriški Mohorjevi družbi), je enostavno ne odložiš, dokler je ne prebereš do konca. Nenavadna in včasih na meji verjetnih prigod polna avtobiografska pripoved popotnika s slovensko dušo priklene nase z bogato, a jasno in lepo slovenščino. Avtor je pisal v materinščini, ki pa je v času, ko je nastajala knjiga, ni uporabljal ali celo slišal že več desetletij. Največje spoznanje ob knjigi je prav to, da je materinemu jeziku ostal zvest in iz njega črpal moč v življenju. Dogodki se vrstijo z naglico, včasih uidejo naprej v čas in se potem spet vračajo, pred očmi pa se nam izriše njihov avtor, človek neverjetne življenjske energije.

Kdo je bil ta »klasičen primer, v kaj se lahko razmahne slovenski talent, če se spoji z ameriško podjetnostjo«², štirikratni doktor znanosti, ki je med drugo svetovno vojno reševal bolgarsko kraljico, dvakrat v Pentagonu preprečil ameriški bombni napad Ljubljane in Zagreba ter pozneje kot diplomat in tajni uslužbenec ameriške obveščevalne službe (kasneje Cie) prepotoval svet? Iz vseh zapisov o njem, ki sem jih zbrala in prebrala - od intervjujev, člankov, diplomskih in magistrskih nalog, posebej pa iz njegovih literarnih stvaritev - veje ponosen, možat in zaveden Slovenec. Tak, z velikimi črkami.

Andrej Kobal se je rodil 29. novembra 1899 v kmečki družini v Cerknem materi Mariji in očetu Blažu, ki je zgodnja leta svojega sina tako rekoč zamudil, saj je šel za zaslužkom v ameriške rudnike. Andreja so poslali v gimnazijo v Gorico, kjer je preživel najhujša leta stradanja. V začetku prve svetovne vojne se je vrnil v Cerkno in dve leti v vsakršnem vremenu nosil pošto po okoliških hribih. Kljub rosnim 17 letom so ga vpoklicali v vojsko, ga s 97. tržaškim pešpolkom poslali na rusko fronto in ga nato premestili na italijansko. Doživel in preživel je pokol na Piavi, staknil malarijo in premirje

Dr. Andrej Kobal.

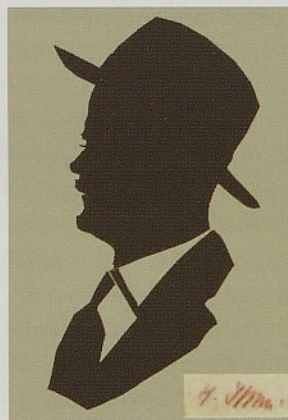
dočakal v bolnišnici na Češkem. Z obtožbo, da je vohun, so ga italijanske oblasti v Cerknem zaprle, uspelo mu je pobegniti čez mejo v Ljubljano, pri čemer so mu pri poznavanju terena pomagale njegove poštarske izkušnje.

V Ljubljani je zelo uspešno končal trgovsko šolo in sam pravi, da je imel v tem času trojni poklic: »Bil sem tihotapec, obveščevalec ob sobotah in nedeljah, delovne dni pa učenec na Gozdarstvi (trgovski, op. avtorice) šoli«.³

Službo knjigovodje je prav v času koroškega plebiscita nastopil v Slovenj Gradcu in tam ostal do svojega odhoda leta 1921 v ZDA, kamor sta mu pomagala v Montani živeča brat

in sestra. Ustabilil se je v Chicagu, kjer je imela sedež Slovenska narodna podpora (SNPJ) in bil do leta 1927 pomožni urednik njenega glasila *Prosveta*. V letih 1926–1929 je urejal tudi njen *Mladinski list*. Kljub mladosti je imel bogate osebne izkušnje. Iz njih ter iz zgodb, ki jih je srečal na svoji poti, je črpal snov za prenekatere pripovedi, ki jih je objavljaval v različnih slovenskih listih v Ameriki.

Že kmalu po prihodu v Chicago se je vpisal v večerne tečaje, kupil pa je tudi zemljo v okolici mesta in

Izstrižek profila (levo); mladostna leta Andreja Kobala (desno).

1 A. Kobal, *Svetovni popotnik pripoveduje*, Gorica, 1975, 1976.

2 A. Rebula, *Previsna leta*, Trst, 1996, 153.

3 A. Kobal, *Svetovni popotnik pripoveduje*, Gorica, 1975, 68.

s prijateljem na njej postavil majhno hišo in hlev. Redila sta kokoši, Andrej pa je užival pri obdelovanju zemlje. Tudi na novi celini je takoj imel tri »službe«, saj se je poleg uredniškega dela in kmetovanja vpisal še v srednjo šolo pri YMCA (Young Men's Christian Association).

Predvsem želja po izobrazbi, deloma pa tudi »zaradi političnih nesoglasij«⁴ in dejstva, da je »bil naveličan ozkega razgleda med priseljenci«⁵, je konec dvajsetih let zapustil službo pri Prosveti in se vpisal na čikaško univerzo. Začel se je bliskovit vzpon njegove kariere, v letih do druge svetovne vojne je dosegel kar štiri doktorate! Sam sebe imenuje »nepraktičen večni študent«⁶, saj je obiskoval različne seminarje, predavanja in tečaje na kar treh različnih univerzah. Doktorate je dosegel iz političnih ved, zgodovine, javnega prava in psihologije. Med študijem se je preživljal z različnimi službami, med drugim je bil ustanovitelj in prvi lektor slovenskega jezika na Kolumbijski univerzi ter asistent in predavatelj v različnih ustanovah. Bil je tudi eden od ustanoviteljev Slovanskega kluba, kjer je spoznal svojo bodočo ženo in mater svojih dveh sinov, Nadeždo Čupković iz Nevesinja.

Ob vsem tem je še urejal list za priseljence *Svoboda*, ki je izhajal v Chicagu, in napisal enajst izvirnih gledaliških iger. Sodeloval je pri Dramskem društvu v Chicagu, sprva kot igralec, nato kot režiser, in ker ni bilo primerenih iger, jih je pisal kar sam.

V času, ko je poučeval na Policijski akademiji v New Yorku, je uvedel sposobnostne teste, ki so jih začeli kmalu uporabljati po vseh ZDA in so v rabi še danes. Številna področja, ki jih je zaradi študija obvladoval, so mu omogočila, da je opravljal zelo občutljive vladne zadolžitve in napisal številna strokovna mnenja interne narave. Leta 1942 je sprejel ponudbo Pentagona za delo na oddelku za psihološko bojevanje, leta 1944 so ga premestili v oddelek G-2 in nato v Oss (Office of Strategic Services). V Kairu je vodil usposabljanje obveščevalnih trojk, ki so jih pošiljali na določene strateške točke. Na tem mestu je preprečil ameriško bombardiranje Ljubljane in Zagreba in bil nato poslan v Sofijo. Tam je doživel bolgarsko komunistično revolucijo in kraljici Joanni z otrokoma pomagal zbežati v tujino. Kot častnika G-2 so ga želeli premestiti v Grčijo, od koder naj bi vodil akcije proti Jugoslaviji in Bolgariji, vendar je zaradi družinskih razlogov prosil za upokojitvev in hkrati prejel številna priznanja.

4 Prav tam, 88.

5 Prav tam, 89.

6 Prav tam, 144.

osvoji, kajti uverjen je bil, da se mu odnauje. Pa bi tudi tega ne zmogel. Mislil na razgovor, ki naj bi bil kakor prvašina duha, ga je napeljevala z bridkostjo. Kaj storiti? Tudi bi ne hotel živeti v dvomih glede sina. Razjasniti mora vse in ga pridobiti nazaj za vsako ceno.

Dospel je do vrha holmca. Svojo domaćijo je imel pred seboj z razgledom kot na dlan. Vsa farma je blestela v soncu. Travniki pravi pod holmom je obdajala javorjeva goščava, goričasti vrhovi prileževci in srebri. Preko doline so se razprostirali črni pasovi vlažne zemlje, ki jo bo treba v kratkem nanovo izorati. Na nasprotnem robu njiv, kjer sonce najlepše sij, se je izra polnega drevesa blestela prostorna hiša in za njo rdeče pobarsava hlev s sklednjem in drugimi gospodarskimi zgradbami. Niže dol je se razprostiral še prazen pašnik, vrh katerega so se malega z grobljem ograjeno četverkotno rasti štirje visoki javorji. Pod njimi je samovalo pokopališče prvotnih naseljenjcev, ki so tod očistili zemljo in zgradili kmetijo. Med drevesi, ki še niso začela bresteti, so se v sončnem odsevu zlatile marmornate plošče nad nekdanjimi grobovi.

Reven se je vedno veselil prolepega razgleda s holmca, zlasti tedaj, ko je gor prihajal s sinom; danes se ga je lotevala otožnost, nepoznana bolezen, kaj bo in mudi ga je že sam spomin na minulo zadovoljnost.

Za Revena pa niso bili samo dnevi zadovoljnosti. Na obrazu je imel sledove preteklih težav, brande na licu in na čelu in belč lasje so mu uhajali izpod kloboka. Obrav mu je sicer izražal zdravje, ali prežgodnja ostarelost je pričala o hudih življenjskih preizkušanjih.

Zivljenje mu ni bilo poseto z težavami. Veliko je prestal in vedno težko delal. Urejeno gospodarstvo je bilo plod najnapornejšega dela njega, žene in sina. Ko je kupil, je bilo posestvo zapuščno, hiša je razpadala, od hleva je stala sama podrtija. Orodja ni imel nikakega in živino si je moral nakupiti ali jo vzrediti. Poleg tega je imel dolgove in prva leta je bil rahlega zdravja, ker se je bil zamenjal v letenjskih silih delavnih v mestu. Od začetka je obupaval in mislil zapustiti posestvo in se vrniti v mesto, kar bi bil tudi storil, če bi se mu posrečilo dobiti kupca. Toda s časom se mu je zdravje utrdilo, začel je pomagati ženi, ki je delala za dva in Frank je odraščal v priščnega dečka. S časom se je živina pomnožila, da je začel oddajati mleko na trg. Žena je služila s perutnino in z jajci in še kak drug dohodek je omogočil

odplačilo poslednjega dolga banki. Z dobro svežo prehrano in čistim zrakov je Reven popolnoma pregnal mestne bolezni. Zadovoljnost nekdanjega priseljence se je vrčala in se množila ob pogledu na sina.

Reven se ga je domislil zopet in zopet. Kaj bo s Francosom? Kam bo, kaj skriva? Mislil ga je grizla kot črv.

Napitil se je domov.

Ko je dospel je mati ravno stopila iz hiše in ga, oziraje se proti javorju, glasno poklicala.

»Kaj hočeš?« jo je vprašal mirno tik za njo.

Plintof dr. Andrej Kobal in Julie Kacin

198

199

Iz knjige *Slovenec v službi FBI, Goriška Mohorjeva družba, 1981.*

Leta 1947 je sprejel delo v Cii – oddelku za Balkan. Sam je izbral zaupne sodelavce, predvsem rojake, ki jim je tudi sicer veliko pomagal. Kot svetovalec vlade je dve leti in pol preživel na Japonskem, na Formozi in v Koreji, med letoma 1955 in 1959 pa je bil v Pakistanu svetovalec za reorganizacijo obveščevalne službe in policije. Po vrnitvi je predaval na univerzi v New Yorku, Washingtonu in na Stanfordu. Uredil je arhiv ruske carske tajne policije Ohrane ter raziskoval rusko špijonažo v Ameriki. Napisal je vrsto del, ki pa so zaradi občutljivosti tematike namenjena izključno rabi vladnih organov ZDA. Pri Goriški Mohorjevi družbi je leta 1981 izšlo tudi njegovo zadnje delo, *Slovenec v službi F.B.I.*, ki skozi zgodbo Matije Cvetiča odstira delovanje vohuna, tedanje ameriške razmere in razmišljanja.

Leta 1970 je stopil v pokoj in se po ženini smrti naselil na Bavarskem pri prijatelju baronu Kristofu von Flotowu. Tam so začeli nastajati spomini, objavljeni v knjigi *Svetovni popotnik pripoveduje*, za katero je leta 1975 dobil tržaško literarno nagrado *Vstajenje*, v Sloveniji pa je bila prepovedana in se je znašla v Nukovem D-fondu. V Murnauu na Bavarskem je leta 1988 tudi sklenil svoje tuzemsko potovanje, njegove posmrtno ostanke so prenesli v ZDA.

V Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani se bomo z razstavo spomnili moža, ki je v življenju naredil toliko, kot če bi živel več življenj. Bil je novinar, pisatelj, politik, profesor ... predvsem pa vedno Slovenec.

Razstava o dr. Andreju Kobalu bo na ogled na Plečnikovem hodniku NUK na Turjaški 1 v Ljubljani med 3. decembrom in 7. januarjem prihodnjega leta v času odprtosti knjižnice.

Za fotografije se najlepše zahvaljujem gospodu Štefanu Rutarju.

Erika Jazbar

»Ostal sem ameriški tržaški Slovenec«

Pogovor z Bogdanom Gromom

Bogdan Grom (1918) je vsestranski umetnik, rojen v Devinščini. Ko je v Barkovljah prestopil prag ljudske šole, je steklo prvo leto Gentilejeve reforme. Gimnazijo je obiskoval v Subotici, v Ljubljani je študiral pravo, se likovno izpopolnjeval v Benetkah, Rimu, bil profesor na gimnaziji na Ptuj in po vojni v Trstu. Leta 1957 se je odselil v ZDA, kjer živi še danes, pa čeprav se v rodni Trst pogosto vrača. Ob nedavnem obisku v Evropi smo ga obiskali na Opčinah in se z njim v prijetnem klepetu pogovorili o marsičem.

V svojem večdesetletnem delu je veliko slikal in oblikoval, opremljal verske objekte in mestne trge, veleblagovnice in industrijska središča. Svojih likovnih del ne razstavlja ravno pogosto.

Ostal je navezan na rodni Kras, na veličino njegovega kamna, katerega odmev je ponovno začutil v Novi Mehiki, ki mu je posebno pri srcu. Od Krasa do Canyona je naslov dokumentarnega filma, ki je nastal pred kratkim v ZDA in ga je podpisala Carol Ryavec za Carmic Productions.

Septembra so v prostorih slovenskega veleposlaništva v Washingtonu, pred katerim kraljuje njegov kip Straža, odprli monografsko razstavo njegovih del, pred kratkim pa je v Trstu izšel ponatis njegove slikanice Pravljica o vetru. V pripravi je tudi postavitve stalne zbirke njegovih del, tako v Sloveniji kot na Tržaškem. Začeli smo ravno s tem vprašanjem.

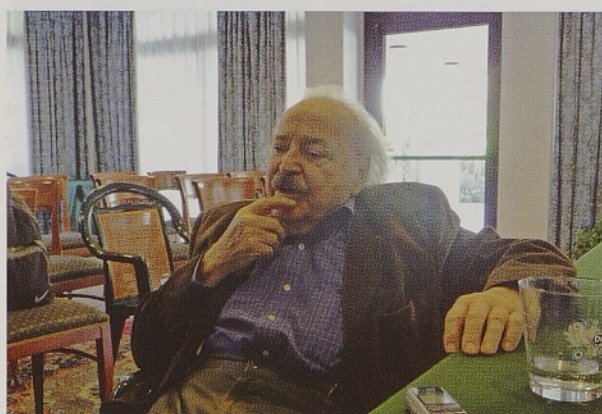
➤ *Kdaj si bomo torej lahko ogledali stalni zbirki?*

➤ Vsaka zgodba ima svoj tempo, zaenkrat priprave napredujejo, kaže, da bosta do pomladi urejeni obe zbirki moji del, na obeh straneh meje torej, v Ljubljani in na Tržaškem. Pravilno bi sicer bilo, da bi slovenski tržaški slikarji, zlasti skupina, ki se je v povojnih letih zbirala v tržaški galeriji Škorpion (Scorpione) na Ponterošu, imeli svojo stalno zbirko.

Leta 1958 sem dregnil v vprašanje Štanjela. Bil sem tam na obisku in z veliko žalostjo gledal takratne razvaline gradu, prav zbolelo me je v srcu. V ZDA sem zato sprožil akcijo, da bi zbrali 400.000 dolarjev za njegovo obnovo. Pobudo so na jugoslovanski ambasadi v Washingtonu sprejeli zelo pozitivno, zadevna prošnja je romala v Beograd, nato iz Beograda v Ljubljano, v slovenski prestolnici pa se je ustavila. Pri nekaterih je le pritislila na kakšno struno srca, saj so kasneje grad obnovili in vanj postavili stalno zbirko del Lojzeta Spacala.

➤ *Svojo prvo razstavo ste imeli v omenjeni galeriji Škorpion, ki je bila takrat znano zbiralništvo umetnikov.*

➤ Galerija Škorpion je bila za tržaške slikarje zelo pomembna, v njej se je zbirala edina slovenska skupina umetnikov. Ko sem se leta 1947 ponovno vrnil v Trst, je že delovala in so v njej že razstavljali. Ni bila izrecno slovenska galerija, saj so v njej razstavljali tržaški umetniki tudi italijanske narodnosti. V Škorpionu pa se je v glavnem zbirala slovenska ekipa, in sicer Avgust Černigoj, ki

Bogdan Grom med intervjujem.

je bil najstarejši, potem so bili tu še Lojze Spacal, Jože Cesar, Avrelj Lukežič, Rudolf Saksida, Robert Hlavaty in pa podpisani. Med njimi sem bil najmlajši, zato sem se temu tudi primerno obnašal. Na začetku nisem silil svojih del, najprej sem moral sploh dokazati, da so moje slike vredne razstave v galeriji.

Prvo razstavo sem tako dočakal leta 1949. Sprejeli so me, nekateri so mi malo »skozi zobe« priznali, da so moja dela kvalitetna, najbolj so jih zanimale ilustracije. Pri ljudeh pa so vzbudile pozornost moje slike, ki so podajale domače okolje Proseka in Devinščine, kjer sem takrat živel.

V galeriji Škorpijon smo se slovenski slikarji z razstavami vrstili izmenično.

➤ *Ali je bila tudi prodajna galerija?*

➤ Ja, bila je tudi prodajna galerija, pa čeprav prodaja slik takrat ni bila tak problem, saj smo imeli v Trstu celo kopico jugoslovanskih podjetij, ki so razpolagala z denarjem in so kupovala naša dela. Takrat se res nisem imel kaj pritoževati. Kam so danes končala moja dela, iskreno povedano, ne vem. Takratnih firm ni več, nekatera podjetja so se preselila v Ljubljano ali drugam, nekatera ostala v Trstu, vendar spremenila lastnika, tako da sam ne vem, kje so moje slike.

➤ *V tistih letih ste začeli tudi z ilustracijami.*

➤ Resnici na ljubo sem priskočil na pomoč pri ilustriranju zadnjih risank, ki jih je opremil Albert Sirk. V nekaterih sem moral tudi posnemati njegovo delo, da sem z enakim slogom končal zadnji dve poglavji. Tako so spoznali moje delo in me povabili k Ljudskemu tedniku. Postal sem njihov ilustrator in opremil tudi knjige, od Čudovitih potovanj barona Münchhausna do del Johna Steinbecka in Jeromeja Klapke Jeromeja. Nisem imel sploh časa, da bi ostal križem rok, saj so me klicali tudi na Primorski dnevnik. Povabili so me tudi k Mladinski knjigi, kjer so nastale ilustracije Toma Sawyerja, Huckleberryja Finna in tudi šolskih učbenikov.

➤ *Kako je vplival kominform na skupino umetnikov iz Škorpijona?*

➤ Vpliv razkola, do katerega je prišlo zaradi kominforma, je bilo čutiti tudi v umetniških krogih. Na Tržaškem je prišlo do močnih trenj v družbi, kar se je poznalo na vseh področjih. Naše skupine slikarjev iz Škorpijona sicer ni razcepil, saj smo bili

vsi na jugoslovanski strani. Spominjam pa se, da sva s Hlavatyjem ob nekih volitvah sodelovala v volilni kampanji in bila glavna ilustratorja plakativov proti kominformu.

➤ *Kako se počutite danes, ko se vračate v Trst?*

➤ Vse se je spremenilo, ne le v Trstu, temveč v svetu. Rekel bi, da mi postaja skoraj vseeno, če se sprehajam po Trstu ali New Yorku, saj so plakati v obeh mestih zelo podobni, če ne enaki, vse si postaja nekam podobno. O sami umetnosti ne moremo več trditi, da je slovenska, tržaška, ameriška. Med enim in drugimi umetniki ni velikih razlik. Ni več tipičnosti. Nekoč so bile specifične precej jasne. Kar delajo v Trstu, odraža to, kar se dela tudi v New Yorku, Parizu, Berlinu. Mladi potujejo po vsem svetu in si postajajo podobni.

Meni ostaja marsikaj nerazumljivega, zame je umetnost tista, ki odraža del tebe in tvojih čutenj, le delno je lahko podobna tisti, ki jo naredi kdo drug.

➤ *Ob prihodu v ZDA ste se takoj vključili v novo okolje?*

➤ Ko sem došel v New York, sem najprej delal v oddelku velikega podjetja, ki je s sitotiskom poslikavalo tkanine. Preživljal sem se s tem, da sem sprejemal naročila, svojo umetnost pa sem nadaljeval po svoje, na svoj način, v svojem ateljeju. To je zame umetniško ustvarjanje. Ponavljanje ne odgovarja mojemu značaju, nikoli nisem stremel po tem, da bi ljudje prepoznali moja dela po slogu. Ko naredim 15 ali 25 del na en način, je to zame dovolj, je zaključeno obdobje, grem na kaj drugega, iščem nove prijeme, nova okolja, nove motive. Zame velja rek *variatio delectat*.

Seveda ne izključujem, da bi se ponovno vračal na svoj stari način dela, na stare tematike, vendar bi to bilo nadaljevanje nekega obdobja, nikoli ne bi ponavljal. In vedno bi pošteno povedal, kdaj sem delo naredil. Če danes poslikam motiv s Proseka, bom nanj napisal letnico 2011.

➤ *Kakšno pot imajo nato Vaša slikarska dela? Kje jih razstavljate?*

➤ Nikoli se nisem veliko zanimal za prodajo svojih slik, zato imam veliko ohranjenega doma. V ZDA sem se preživljal s svojim samostojnim delom oz. z naročili, kar mi je dajalo dovolj prostosti, da sem se vračal v Evropo in se po njej premikal, v Evropi sem tudi razstavljaj. Na tak način sem lahko ostal

tudi tržaški slovenski slikar. Sem sicer ameriški Slovenec, vendar sem v bistvu ostal ameriški tržaški Slovenec.

☛ *Zakaj ste pravzaprav zapustili Trst?*

- ☞ Razlogov je več. Na našem koncu je bilo takrat veliko slikarjev. Mesto se je spreminjalo, ladjedelnice so odselili v Genovo, centrala je bila v Milanu. Takrat sem že našel stanovanje, da bi preselil družino v Varese, je pa naključje naneslo, da me je ameriški generalni konzul v Trstu opozoril, da ima tržaška kvota za izselitev v ZDA le še tri mesece življenja. Potem bi moral čakati na italijansko kvoto. Takrat smo bili prepričani, da bo za to poteklo veliko časa. Kasneje se je sicer obrnilo drugače, vendar sem konzula poslušal in izkoristil tržaško kvoto. Mislil sem, da bom šel v ZDA le za dva tedna, se malo razgledal in se vrnil. Bil sem vedno zelo radoveden, rad sem posegal po novih tehnikah, vedel sem, da so v ZDA napredni na številnih področjih. Že v Milanu sem se seznanil s sitotiskom, v Ameriki pa sem sitotisk obdelal od A do Ž. Čudil sem se, da v Evropi tega nismo prej izkoristili. Uporabljal ga je le Venon Pilon v Parizu.

☛ *V ZDA pa je šlo iz Trsta kar nekaj Slovencev.*

- ☞ Veliko je bilo kolegov s tržaške gimnazije in tržaškega radia, vendar so oni spadali v skupino beguncev iz Jugoslavije, kar jaz nisem bil, zato so mi bila vrata v Jugoslavijo, tudi po odhodu v ZDA, vedno odprta. Njihov odnos do Jugoslavije je bil drugačen od mojega, jaz sem bil član Jugoslovenskega centra v New Yorku, oni so se držali Cerkve in svojih organizacij, ki jih jaz nisem poznal. Od omenjene skupine emigrantov sem se družil le s Simonom Kregarjem, arhitektom, ki je v Trstu delal na radiu. Sicer pa se nisem nikoli imel za stalnega emigranta.

☛ *V čem se čutite Američan?*

- ☞ Ob samem državljanstvu sem se po petih desetletjih nalezal nekaterih manir, v glavnem pa razumem, kako Američani razmišljajo. To sem dojel zelo zgodaj, tudi ker mi je bilo jasno, da je bistvenega pomena za življenje v tej državi. Če ne razumem ameriškega mišljenja, si lahko le natakar v restavraciji ali čistilec hodnikov in pisarn. Nekateri naši tudi zelo izobraženi Slovenci, tudi profesorji, so to razumeli pozno in so morali opravljati taka dela, ki jih jaz nisem nikoli.

Ko sem prišel v ZDA, sem imel dovolj poguma in sreče, srečal sem ljudi, ki so mi pomagali pri stikih, odrekel pa sem se bivanju v mestu, ker mi mesta niso nikoli odgovarjala. V kozmopolitskem New Yorku sem spoznal tamkajšnjo umetnost, umetnike in filozofijo. Navezal sem odlične stike z ameriški umetniki. Imel sem priložnost, da bi bil v kaki njihovi skupini in bi z njimi razstavljaj, vendar bohemsko življenje ne odgovarja mojemu načinu mišljenja. Tako sem se aktivni prisotnosti v tej družbi odpovedal.

☛ *V ameriških galerijah niste razstavljali. Zakaj?*

- ☞ Bil sem in ostal sem še danes precej izbirčen. Prodajne galerije mi niso nikoli odgovarjale. Ko sem prvič vstopil v eno izmed teh na Madison Avenue, bilo je po enem letu, odkar sem bil v ZDA, mi je galerist rekel, naj mu pokažem svoje "blago". Oznaka "blago" me je prizadela in streznila. Del mi ni bilo treba prodajati, saj sem dovolj služil z velikimi naročili, tako da ponujati razstav svojih del v prodajnih galerijah mi ni bilo treba. Nekateri bodo rekli, da je bila to napaka, saj te v galerijah ljudje spoznajo, vendar sem se tako odločil. In imel sem čisto dovolj dela z naročili v velikih trgovskih centrih.

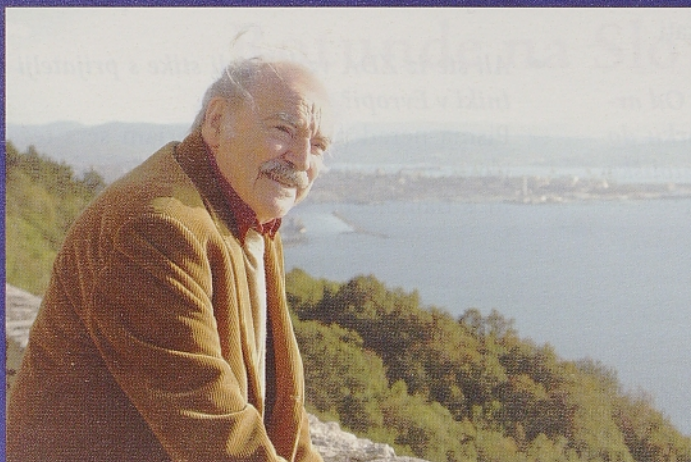
☛ *Kako pa se je pravzaprav začela ta zgodba?*

- ☞ Kmalu po prihodu v ZDA, ko sem prebiral Herald Tribune še s pomočjo slovarja, sem zasledil zapis o tem, da bi bilo potrebno, da vstopita umetnost in umetniško oblikovanje tudi v trgovska središča. Tema me je zanimala, poklical sem odgovornega pri podjetju, ki je gradilo trgovsko središče, se z njim pogovoril, in čeprav zame sploh ni vedel, kdo sem in odkod prihajam, mi je zaupal prvo naročilo. Z mojim delom je bil zadovoljen, tako da mi je odprl vrata tudi za nova naročila.

V veleblagovnicah sem se lahko svobodno izživljal, imel sem proste roke, bil sem uspešen, saj lastniki niso imeli idej, kako naj bi oplemenitili notranjščino, jaz pa sem bil *idea man*. Dali so mi načrte in sam sem določal, kam bom postavil svoje središčno delo, kam ostalo. Skrbel sem namreč tudi za vse, kar je bilo povezano z opremo stavbe, od večjih in manjših vodometrov do otroških igralskih, vse je nosilo moj pečat. Če sem upodobil žabo, sem jo naredil tako, kot sem si jo sam predstavljal, nisem imel omejitev in ni mi bilo treba kopirati drugih. Tak način dela je bil meni zelo všeč.

Monografija Bogdana Groma, ki jo je leta 2006 izdala Mladika.

GROM

MOJE KORENINE
LE MIE RADICI
MY ROOTS

V trgovskem centru sem poskrbel, da je bilo vse pripravljeno in pravilno postavljeno, tik pred odprtjem in rezom traku pa sem izginil. Čiričari, ki se je čeblljal okoli mojega dela in celoten ritual okoli podobnih dogodkov, me ni nikoli zanimal.

➤ **Ali so Vas kritizirali zaradi take uporabne oblike kiparske in drugih umetnosti?**

➤ Moji naročniki, pa tudi obiskovalci trgovskih centrov, so bili vedno zadovoljni. Umetniki so po naravi *snob* ljudje, drugih kolegov ni mikalo, da bi delali v teh templjih trgovine. Zakaj so se tako odločali, sami vedo, meni ni jasno, saj te še največ ljudi spozna prav na tak način. Če sem prav iskren in neposreden, Vam povem, da je

meni ta vzvišena drža kolegov omogočila, da sem imel v trgovskih centrih dejansko monopol.

➤ **Kako pa je potekalo?**

➤ Ob vsakem naročilu sem preučil krajevne specifičnosti in zanimivosti, od zgodovine do favne, flore in domačih zgodb. Če sem delal v Phoenixu, sem vključil v svoje delo indijansko zgodovino in pravljičice, okraske sem črpal iz indijanske motivike. Prilagodil sem se okolju, v katerem sem delal, vendar če sem le mogel, sem vključil tudi kak kraški motiv. V trgovskem centru v Phoenixu sem naredil štirinajst velikih kipov, ki so še danes tam in so popolnoma ohranjeni. Drugod se je marsikaj spremenilo, saj pravijo, da se v ZDA vsakih dvajset let vse spremeni, ZDA menjajo svojo kožo kot kače.

Ko so nekatere trgovske centre zaprli ali jih preuredili, so moja dela postavili v kakšen park, mogoče jih boste našli na privatnih vrtovih, včasih so kipe prenesli v drugo mesto.

Kipe, opremo in drugo sem izdeloval doma v svojem ateljeju in nato vse pošiljal z letalom ali drugimi prevoznimi sredstvi na lice mesta. Bile so to tudi zelo velike zadeve.

Ko sem imel veliko naročil, sem svoj atelje delil s študenti z akademije, ki so mi pomagali v poletnih mesecih, ker sam nisem zmozel vsega. Imel sem tudi po 12 mladih, pomagali so mi pri zahtevnih delih, vendar le pri ogroju, ko je šlo za teksturo ali druge detajle, sem jih sam končal.

➤ **Ste se tudi v ZDA posvetili ilustraciji?**

➤ Prav gotovo. Od vsega začetka sem delal tudi z ilustracijami, opremljal sem ameriške šolske knjige in otroško književnost. Veliko ilustracij boste našli po različnih šolskih izdajah, veliko je tudi avtorjev, katerim sem opremil platnice.

➤ **V ZDA ste tudi veliko potovali, vzljubili ste predvsem Novo Mehiko.**

➤ Že drugi dan po prihodu v New York sem obiskal muzej ameriških Indijancev. V Novo Mehiko pa sem od leta 1980 zahajal redno vsako leto. Prevzele so me njene neskončne krajine, veličina kamna, samota puščave. Tam so nastajala moja novomehiška oglja in ciklus, povezan z indijanskim junakom Vinetoujem, junakom, ki si ga je izmislil Karl May. Američani zanj niso vedeli, še danes zanj ne vedo, pa čeprav je bil pred kratkim Karl May preveden v angleški jezik. Karla Maya sem bral v otroških letih, po snopičih, ki jih je izdajala Mohorjeva družba, star sem bil kakih deset let.

Ko sem obiskal to deželo, me je prevzela, vanjo sem se vživel, prišlo je do čudnega zlitja spominov iz otroškega branja, krajine, ki ti vzame sapo, in nekaterih kraških prvin. Med kamnitimi amfi-

teatri sem prebdel cele dneve, od jutra do ztona, opazoval, kako so se premikale sence, vse doživiljal kot film, ki sem ga nato skušal preslikati.

☛ **Opremili ste tudi številne verske objekte. Od armenske katedrale sv. Vartana v New Yorku do sinagoge, luteranske cerkve sv. Petra in katoliške slovenske cerkve sv. Cirila na Manhattnu.**

☛ Vsako delo, pa naj bo za veleblagovnico ali za versko središče, preštudiram z veliko natančnostjo. Če je cerkev armenska, se poglobim v armensko umetnost in zgodovino, če je judovska, hočem vedeti, kaj in kako naj prikažem. Luteranci so bili še najbolj natančni, svoje misijonsko poslanstvo opravljajo do skrajnosti, delo zanje je bilo zanimivo, v cerkvi sv. Petra na Long Islandu so mi zamislili za bakrene motive ponudili kar sami, imel sem že odlično podlago.

Prvo delo pa sem opravil v armenski katedrali, opremil sem jo s stekli, kipi in bronastimi ter kamnitimi reliefi.

Delo za judovsko skupnost je bilo poglavje zase, v glavni sinagogi so mi zaupali mozaike z desetimi božjimi zapovedmi s Sinaja, pa tudi drevo življenja. V Schumannovi kapeli, ki je bila obdana z drevesi, pa sem prilagodil okna na tak način, da je vejevje, ki se je videlo preko vitraž, odigralo svojo vlogo in si imel vtis, da si v gozdu.

V teh objektih je bilo vse, kar je bilo dekorativnega ali umetniškega, moje delo, od lestencev pa do kljuk na vratih. In tudi v teh okoljih sem se vsakokrat prilagodil specifikam in kontekstu, v katerih sem ustvarjal.

☛ **Kaj pa oprema slovenske cerkve sv. Cirila v New Yorku?**

☛ Zanje sta me nagovorila tržaška rojaka in prijatelja Hilarij Rolih in njegova žena Zorka, ki je bila še moja učenka na gimnaziji v Trstu. Bila sta vključena v slovensko župnijsko življenje. Ko sta me vprašala, če bi sodeloval pri obnovi verskega objekta, sem takoj sprejel. Pripravil sem štirinajst postaj križevga pota, kipa sv. Antona in sv. Frančiška, tabernakelj, lestence, le vitraže sv. Cirila

in Metoda je naredil Jože Vodlan. Nekateri so na začetku vihali z nosom, na koncu pa kritik ni bilo.

☛ **Ali ste iz ZDA vzdrževali stike s prijatelji umetniki v Evropi?**

☛ Pisma nerad pišem, pogovarjam se s težavo, v glavnem sem imel telefonske stike s Černigojem in z Bambičem, ki so ga »Škorpionci« nekoli-ko zanemarjali, sam pa sem ga imel rad, tudi ker sem ga poznal že kot otrok, ko sem prebiral knjige, ki jih je on opremil, pa tudi koledarje. Ko sem dorasel, sem se z njim veliko pogovarjal o novih tehnikah. Bil je zelo pošten, prijazen in iznajdljiv človek.

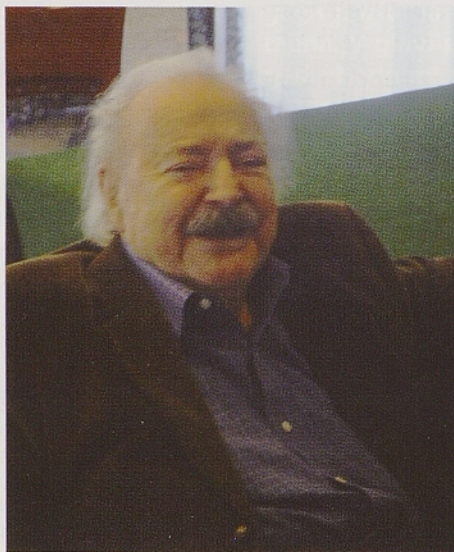
Z Zoranom Mušičem sem prijateljeval dejansko od šolskih let dalje, ohranila sva vez skozi vse življenje. Mušičeva družina je stanovala v naši isti hiši v Ljubljani, srečevala sva se v Benetkah do njegove deportacije v Dachau, kateri sem se jaz čudežno izognil. Tudi ko je bil v Parizu, sva bila vseskozi v stiku. V beneških vojnih letih sem Mušiča seznanil tudi s kasnejšim tastom Guidom Cadorinom, sicer docentom na Akademiji. Ne drži pa trditev, ki sem jo zasledil v nekaterih zapisih, da sem mu jaz predstavil njegovo bodočo ženo Ido.

☛ **Kaj bi še povedali o sebi?**

☛ Sem radoveden in rad opazujem, eksperimentiram. Če zagledam kaj lepega, ne morem ostati brezbrizen. Če me kak motiv prevzame, se vanj spustim. Znal pa sem biti tudi najbolj previden človek na svetu. V vojnih letih sem živel v Novem mestu, potem v Perugi, potoval sem s ponarejenimi dokumenti Mednarodnega

Rdečega križa, ki so mi jih dali v Vatikanu po posredovanju msgr. Moscatella z jugoslovanske ambasade. Videl sem veliko vsega, kar se je takrat dogajalo, imel možnost, da bi v svojem življenju marsikaj spremenil, obogatel ipd. Vedno pa sem se držal načela, da če ne znaš utišati svojo vest, je najbolje, da jo ohraniš čisto. Če te ta bremeni, ti zagreni življenje.

Zato se skušam vedno odločati za čisto vest.

Mojca Polona Vaupotič

Rotunde na Slovenskem

Arhitektura rotund je na Slovenskem svojevrstna ter pomembna umetnostnozgodovinska dediščina, ki je zagotovo vredna posebne pozornosti. Rotunda (lat. *rotundus* okrogel) je središčna stavba centralnega tlorisa.

V Sloveniji se s takšnimi tipi sakralnih stavb srečamo redkeje. Te, s katerimi se seznanjamo tokrat, pa segajo precej daleč, v čas romanike, nekatere so celo še starejše. To so rotunde v Selah v Prekmurju, v Spodnji Muti na Koroškem, v Libeličah pri Dravogradu, v Mokronogu na Dolenjskem ter rotunda v Kopru.

In ker ima tista v Selah dvojni umetnostnozgodovinski pečat – arhitekturni in slikarski – ji damo prednost. Zgrajena je bila v 13. stoletju, medtem ko je v zgodovinskih virih posredno omenjena komaj leta 1365. Kot tedanja vaška kapela ni bila niti v tedanjem pravnem niti v gospodarskem pogledu tako pomembna, da bi jo posebej omenjale stare listine. Ker je bila zgradba preko stoletij v zelo slabem stanju, so jo v 19. stoletju restavrirali. Njen glavni del je centralna stavba – rotunda, pokrita s skodlasto streho ter novejši dodatek z zvonikom. Iz kamna je oblikovan nekakšen stavbni podstavek, vse drugo pa je zaradi značaja tal

grajeno iz opeke, saj je srednji vek, vsaj pri nas za zidavo uporabljal gradivo iz neposredne okolice gradbišča. Valjasta stena je razčlenjena s plitvimi izstopajočimi, pokončnimi pasovi ali lizenami, zaključuje pa jo bogat podstrešni venec. Vhod v stavbo je na južni strani.

V notranjosti se srečamo z opečnatim tlakom in le-ta daje prostoru prijetno mehkobo in barvno toplino. S strani restavradorjev pa se predvideva, do so bila tla nekoč iz zbite gline – domačini jo marsikje uporabljajo še danes in jo imenujejo »serteu«. Valjaste stene razčlenjuje deset pritličnih, polkrožno zaključenih plitvih stenskih vdolbin. Te poživljajo stavbno lupino, rabile pa

so tudi za sedeže obiskovalcev pri verskih obredih.

Sredi 14. stoletja so se odločili za delno poslikanje prostora. Po ohranjenih ostankih sodeč, so bile te poslikave omejene zlasti na severno steno nasproti vhoda, verjetno pa je bila poslikana tudi oltarna apsida. Kljub delni ohranitvi lahko spoznamo, da gre za *Pohod in Poklon treh kraljev*. Za slogovno stopnjo teh slikarij je značilno, da se figure izražajo zgolj z risbo in so posamezne ploskve brez težnje po plastičnem oblikovanju samo obarvane, vse pa se odvija pred belim ozadjem,

Freska mandorle na stropu selanske rotunde in detajl fresk na stenah. Zgoraj: zunanost rotunde v Selah v Prekmurju.

Rotunda v Mokronogu. Zgoraj, detajl oboka v notranjosti rotunde.

v popolnem brezprostorju. Po tehnični plati je zanimivo, da te poslikave še niso izvršene v tehniki freske, temveč na moker belež. To pa je način, ki velja v evropskem slikarstvu za starejšega od freske.

V 15. stoletju so vso notranjščino selanske rotunde na novo poslikali. Po stenah so v živahnih barvah nizali različne svetopisemske slikarske teme. Žal pa so tudi te umetnine deloma okrnjene, sicer bi se po kvaliteti lahko kosale celo s tistimi v Hrastovljah (*Mrtvaški ples ipd.*). Na vrhu kupole je naslikana velika mandorla (v krščanski umetnosti je to sij, ki obdaja celotno postavbo), ki je uokvirjena z mavričnim trakom, v kateri stoji na eni strani *Kristus* kot kralj veselja, drugo polovico pa izpolnjuje kompozicija *sv. Trojice* v posebni ikonografski inačici *Prestola milosti*. Levo in desno od njiju sta naslikana Sonce in Luna. Ves prazen prostor okrog mandorle izpolnjujejo *simboli evangelistov* z napisnimi trakovi. V spodnjem pasu, prav tako v kupoli so nanižani posamezni prizori iz *pasijona*, od katerih je zadnji prizor *nošenje križa*, nato pa se prizori smiselno nadaljujejo po valjasti steni na južni strani, kjer so poslikave precej slabše ohranjene. Na spodnjih delih sten se poslikave niso ohranile. Izjema so polkrožne vdolbine, kjer so posamezni svetniki in svetnice, ki pa jih je upodobila druga roka, kot vse že prej omenjeno. Kažejo namreč visoko stopnjo umetniške zmožljivosti. To velja še posebej za cerkvenega patrona *sv. Nikolaja med obredom*, v prvi niši desno od apsidalnega loka.

Na poti proti Štajerski in Koroški se nahaja kraj Spodnja Muta. Tam stoji cerkvena – rotunda, posvečena *sv. Janezu Krstniku*.

Zgradbo, ki ima okroglo ladjo, lepo skodlasto streho z nadstrešnim stolpiščem, naj bi leta 1052 posvetil papež Leon IX. Stavba, kakršna je pred nami danes, je prestala veliko sanacijskih opravil. Odstranjene so namreč vse predhodne prezidave, stavba pa je zaradi številnih razpok povezana z jekleno vezjo. Na zunanjšini je s skodlasto streho rekonstruiran pokrit obhod, kateri je nekdaj obkrožal stavbo.

V notranjščino vodi prvotni polkrožni, rahlo podkvasti romanski portal. Ladjo prav tako osvetljuje romansko polkrožno okno,

medtem ko je prezbiterij osvetljen s trojnim gotskim oknom. Prvotno apsidno je v 1. polovici 14. stoletja zamenjal gotski prezbiterij, kjer stoji romanska zidana menza, levo od vhoda pa je ohranjen kos prvotnega tlaka. Stene prezbiterija so poslikane v zgodnjegotskem slikarskem slogu v tehniki *al secco* (tehnika stenskega slikarstva, ki se uporablja pretežno na strjenem, z vodo navlaženem ometu). Oltarni nastavek je okrašen s kipi Janeza Krstnika, Janeza Evangelista, sv. Lovrenca in sv. Štefana. Gre pa za rezbarsko delo neznanega avtorja iz obdobja baroka. Iz tega obdobja se v prostoru nahajata še dve umetnini; to sta oljni sliki sv. Jožefa in sv. Lucije z donatorjem. Na zunanji strani prezbiterija pa se je prav tako ohranila baročna freska Janeza Evangelista ter Janeza Krstnika.

Proti severozahodnemu delu Koroške prispemo do Libelič pri Dravogradu. Tukaj se srečamo z rotundo, ki pa je nekoč služila drugačnemu namenu kot prejšnji dve. Gre namreč za kostnico. To je zidana dvoetažna srednjeveška zgradba, centralnega tlorisa z apsidno, ki je preurejena v manjšo pokopališko cerkev. V spodnjem prostoru so zložene kosti, zgornji pa služi

Dve sliki rotunde v Libeličah pri Dravogradu.

Rotunda v Koprju.

za bogoslužje. V ostenju je dvojne zgodnjegotskih oken, oblikovanih v gotski trolist, levo od portala pa je prižnica z enako gotsko profilacijo. Stavba, ki je posvečena sv. Mihaelu, je krita s stožčasto škodlasto streho.

Čprav naj bi nekdanji župnik Vogrinc v arhivu v Dobrli vasi našel podatke, ki nastanek kostnice pomikajo v leto 950, pa med poznavalci prevladuje prepričanje, da so stavbo zgradili med leti 700 in 800. V romanski in predromanski dobi so namreč, zlasti v alpskih deželah, stale kostnice na pokopališčih ob vseh župnijskih cerkvah, ki so imele pogrebno pravico. Ker so bila nekdanja pokopališča manjša od današnjih, na njih pa so pokopavali prebivalce iz širših okolišev, je bilo treba grobove zaradi pomanjkanja prostora kmalu prekopati. Kostni iz prekopanih grobov so shranili v kostnice, oz. v njihovem pritličnem prostoru, v nadstropju pa je bila navadno sv. Mihaelu posvečena kapela.

Rotunda v Mokronogu na Dolenjskem iz sredine 13. stoletja nam kaže, kako daleč je v ta del Slovenije iz Koroške in Štajerske segel pojav teh malih romanskih arhitektur. Od ohranjenih kostnic v Sloveniji pa zavzema prav ta iz Gornjega Mokronoga najvidnejše mesto. S kamnoseško obdelanimi rebri, obočnimi konzolami in okenskimi ostenji je kostnica pravi dragulj v svoji vrsti. Rotunda je obokana s sferično kupolo, zloženo v koncentričnih krogih iz lehnjaka, opira pa se na križno potekajoča rebra pravokotnega prereza. S tem načinom obokanja in z vsemi detajli sodi v t.i. »laško skupino« naše poznoromanske arhitekture.

Ob koncu našega sprehoda po slovenskih rotundah prispemo še na Primorsko, do rotunde sv. Elije v Koprju. Valjasta sakralna stavba s položno stožčasto streho stoji v jedru srednjeveškega mesta, stisnjena in skoraj skrita med kasnejšimi prizidki. Rotunda je bila zgrajena med 10. in 11. stoletjem, saj se pri zgradbi kažejo romanske in celo starejše slogovne značil-

nosti. Dodane so ji le redke plitve lizene. Iz Naldinijevega (koprski škof) opisa in starejše literature izvemo, da je bil prvotni vhod na zahodni strani, medtem ko je na vzhodni, kjer je sedaj vhod v rotundo, nekdanj stal »nobile altare« s sliko *Marijinega kronanja*, italijanskega slikarja Benedetta Carpaccia.

Sicer pa gre v primeru rotunde sv. Elije za krstilnico. Le-ta je del stolniškega kompleksa, ki je bil zgrajen po vzoru predhodnega, oglejskega. Temeljite predelave je krstilnica doživela v 14. stoletju, ko je bila zgrajena nova opečna kupola ter poslikana s podobo *Kristusa Pantokratorja*. Dopolnjen

pa je bil tudi glavni vhod s trikotno konzolno strešico in napisnimi ploščami. V času baroka je bila barokizirana; dodan je bil prezbitenij, spremenjene so bile okenske odprtine, na stenah in na kupoli pa dodane štukaturne dekoracije. Tedaj je bila celo spremenjena v privatno kapelo Karmelske Matere Božje in bazen za krščenje je bil spremenjen in uporabljen kot grobnica. Med letoma 1933-35 je bila krstilnica ponovno obnovljena po načrtih arhitekta Ferdinanda Forlatija.

To so torej slovenski vidnejši, vsekakor pa ne edini primeri rotund. Že tolikokrat raziskane in včasih do naveličanja znane umetnine nas začenjajo živo zanimati ravno s stališča sožitja arhitekture, slikarstva in kiparstva. Vsebinsko nam morda te stvari danes ne povedo veliko, tem bolj pa smo očarani od likovne enotnosti, ki se prepleta med vsemi tremi likovnimi zvrstmi. Čprav je nekoč ta enotnost bila sama po sebi umljiva, je danes treba o njej govoriti, si zanjo prizadevati in jo širiti. V njej moramo videti eno izmed temeljnih opor prihodnje, naše še bolj spoštljive stopnje likovne kulture.

Rotunda v Spodnji Muti na Koroškem.

Nataša Stanič

Radžastan

Ponos na preteklost je često edino bogastvo

Indija je dežela starajoče se elegance, antične civilizacije, obenem pa prekipeva s surovo energijo razmeroma mlade neodvisne svetovne velesile. Omamljajoča lepota često skriva nagnusno revščino, a v tej revščini prav tako pogosto lahko najdeš dušo svetnika. To je dežela mnogih veroizpovedi in verskih skupin, strogega kastnega sistema ter zevajočega brezna med pravljičnim bogastvom in brezupno revščino.

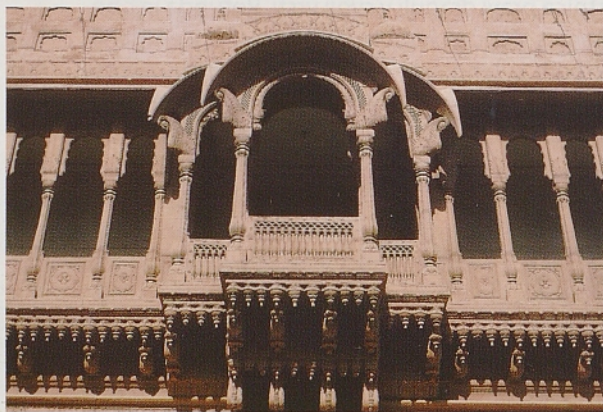
Ko sem premišljevala, kje naj začnem potopis te ogromne dežele, ki je po številu prebivalstva druga največja na svetu, sem skorajda nenamerno začela pri enem od sedmih čudes sveta – Taj Mahalu, od tam pa nadaljevala v Radžastan, ki je ena najbolj tradicionalnih, najrevnejših, a najbolj slikovitih držav Indije. Eden od sopotnikov, ki ni bil še nikoli poprej v Indiji, je želel vedeti, do kakšne mere je mogoče Radžastan primerjati z ostalimi predeli Indije. Ne spominjam se, kako sem mu odgovorila takrat, a danes bi verjetno rekla, da je to pokrajinsko in z umetniškega vidika povsem svet zase, le prepad med peščico bogatašev in masovno revščino je močno indijski, če ne potencirano indijski. Ko sem potovala po drugih predelih Indije, sem imela vedno občutek, kot da polzim po jagodah rožnega venca. Tako gosto je naseljena, da od enega večjega mesta do drugega voziš skozi nepretrgano vrsto manjših vasic in naselij. V Radžastanu pa v celi uri vožnje ne boš videl žive duše ob cesti, le jate krokarjev, ki se mastijo z na pol strohnjenimi trupli poginjenih živali in zibljejo na že povsem posušenih in ožganih skeletih. Naenkrat pa

zagledaš pred seboj, kot fato morgano, mesto z masivno trdnjavo, pravljično palačo maharadže in nekaj udobnih hiš petičnih meščanov. Ta mestni center pa obdaja na tisoče kolib vseh oblik in velikosti, šotorov, ali zgolj cunj razpetih na štirih kolih. Namensko zidanih hotelov v teh mestih ni, so pa zato maharadže »odstopili« precejšen del svojih palač v turistične namene in se tako po zakonih indijske korupcije izognili plačevanju davkov. Zato smo večkrat ložirali v dejanskem razkošju iz Tisoč in ene noči, v katerega je bil vključen še osebni služabnik. Sobane, stopnišča, jedilnice, vrtovi in bazeni so bili ena sama igra marmorja, intarzije, rezbarije v lesu in kamnu, zlata, srebra, svile in vezenin. Mark Twain je leta 1897 takole opisal svoje vtise o Indiji: »To je prava Indija! Dežela sanj in romantike, bajnega bogastva in obupne revščine; dežela blišča in beraških cunj, palač in bednih kolib, lakote in bolezni, demonov in velikanov, Aladinovih svetilk ... To je tista dežela, ki si jo vsak želi videti, četudi samo bežno, in ko jo je enkrat videl, ne bo nikoli in za nič na svetu zamenjal teh trenutkov.«

Taj Mahal je spomenik ljubezni, ena najlepših in najbolj romantičnih zgradb na svetu, ki te s svojo lepoto tako omami, da postane poglobljanje v natančne analize perfektne simetrije brez vsakega pomena. Muntaz Mahal, najljubša žena vladarja Shah Jahana, je leta 1631 med porodom štirinajstega otroka, stara 39 let, umrla. Poročena sta bila 17 let in žalujoči mož ji je zgradil mavzolej ljubezni – 22.000 delavcev ga je gradilo 22 let. Zgrajen je iz belega marmorja in po-

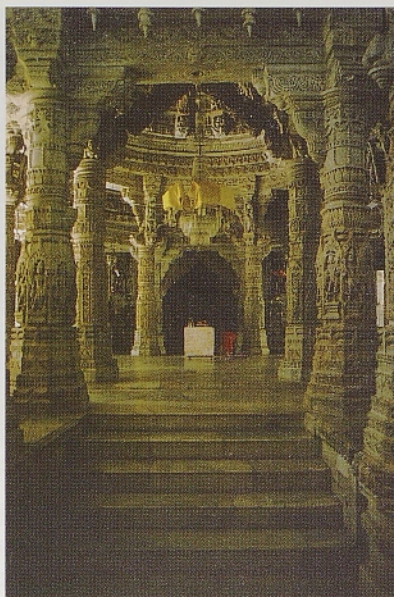
Bogato okrašene palače v Radžastanu.

*Desno: notranjost hindujskih templjev;
spodaj: Taj Mahal in palača maharadže.*

vršina je popolnoma pokrita z delikatnimi rožastimi vzorci iz dragih in poldragih kamnov, ki so jih pripeljali celo iz daljne Kitajske in Rusije. Vedno me prevzame s svojo edinstveno lepoto – pa naj bo to ob luninem svitu ali pod pekočim soncem, ob sončnem vzhodu ali zahodu, in celo ob množicah zamaknjenih turistov. Je kombinacija orientalske eksotike in klasične elegance: kot da bi belina marmornja hotela krotiti orgije mavričnih barv, ki jih izžarevajo tisoči kamnov, vdelenih v prepletajoče se intarzije mavzoleja.

Nedaleč od Taj Mahala, skorajda na meji v Radžastan, leži izumrlo mesto Fatehpur Sikri, ki ga imenujejo tudi mesto duhov. Leta 1568 je mogočni vladar Akbar, ki je bil kljub kohorti žena brez otrok, prosil za pomoč nekega mistika, ki je živel v vasi Sikri. Kmalu se je vladarju rodil prvi sin. V zahvalo je Akbar na tistem mestu zgradil mogočno administrativno prestolnico svojega kraljestva. Toda po štirinajstih letih so v mestu usahnili izviri vode. Ljudje so se izselili, a mesto

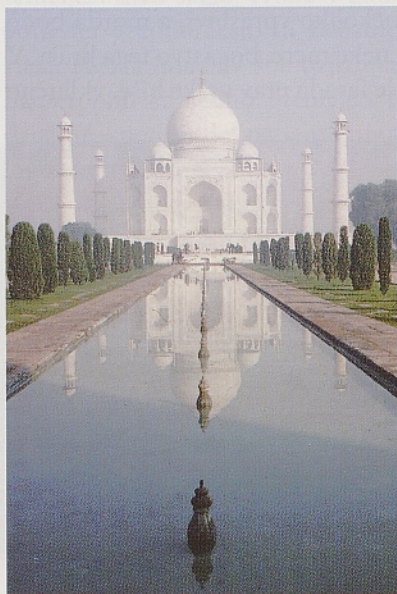

je ostalo ohranjeno skoraj nedotaknjeno še po 400 letih. V ogromnem kompleksu palače je obsežen harem, kjer so živele vladarjeve hindujske žene, manjša hiša za dve ženi »seniorki«, ter posebna hiša za Maryam, eno od žena, ki je bila kristjanka. V enem od številnih dvorišč so tla v obliki šahovnice, kjer so figure nadomestile mlade deklice, a v drugem kad, iz katere je Akbar, ležeč v odišavljeni vodi, poslušal dvorne glasbenike.

Radžastan je v bistu puščava, in kadar deževna obdobja zatajijo, še

bolj suha kot običajno. Zaradi puščavskega podnebja je kamela še vedno glavno prevozno sredstvo, a pavi tudi za čuda dobro uspevajo v tamkajšni klimi. Ob cesti, oziroma po cesti, letajo kot kure, v vsakem hotelskem vrtu se očitno dobro počutijo in uspešno množijo ter prav po pavje vpijejo, posebno še, kadar je človeku najmanj do njihovega zijanja. Seveda pa doprinesejo svoj delež k čudovitemu koloritu dežele. Tretja značilnost, ki jo takoj opaziš, in nekako komplementira pavje repe, so nenavadno žive barve sarijev in nenavadno velikih moških turbanov. Ženske so pri še tako umazanem delu – na primer gnetenju »kolačev« iz kravjakov, ki jih, ko so suhi, rabijo kot gorivo – oblečene v živo rumena ali rdeča oblačila, pošita z blestečimi se srebrnimi in zlatimi okraski. Dodaj še jasno plavo nebo in rumeni puščavski pesek kot ozadje, in slika je popolna.

Skoraj vsako mesto ali kraj je povezano s kakšno legendo iz preteklosti. Tura je bila sestavljena tako, da smo prekrizarili deželo po dolgem in počez. Tu naj dodam, da kadar grem v kraje, ki so mi popolnoma neznani in kjer nimam

nobenih kontaktov, se vedno pridružim skupini. V Radžastanu so bili sopotniki tako različni med seboj, da so bile pri vsakem obedu burne, a nadvse zanimive debate. Poleg mene je bila še ena klasična filologinja iz Oxforda, novinar iz Londona, lastnik ladjedelnic nekje na severu Anglije, tolmačica po rodu Nemka ter računalniški programer.

Džajpur, kar pomeni Mesto zmage in je bilo zgrajeno v začetku 18. stoletja, je postalo prestolnica Radžastana leta 1956. Čeprav živahno dvomilijonsko mesto, se vendar zdi nekako zaščiten s starinsko patino. Morda je temu vzrok ogromna palača, ki je bila zgrajena istočasno kot mesto samo in del katere je še vedno rezidenca maharadže. Notranjost je prava zakladnica najfinejšega in najdražjega pohištva in sploh vsakovrstne umetnosti. Pri vходу v dvorano za private avdience stojita dve urni, ki sta največja srebrna predmeta na svetu, saj vsaka drži po 9.000 litrov. Narejeni sta bili leta 1902 za obisk takratnega maharadže v Londonu, da bi v njih peljal s seboj sveto vodo iz Gangesa. Simbol mesta pa je vsekakor Palača vetrov, očarljiva, skorajda pravljica zgradba iz leta 1799. Dejansko je to le šestnadstropna stena, ki ima debelino sobe in 953 oken. Zgrajena je bila za žene iz harema, da so lahko neopažene opazovale, kaj se je dogajalo v svetu, ki jim je bil zaprt.

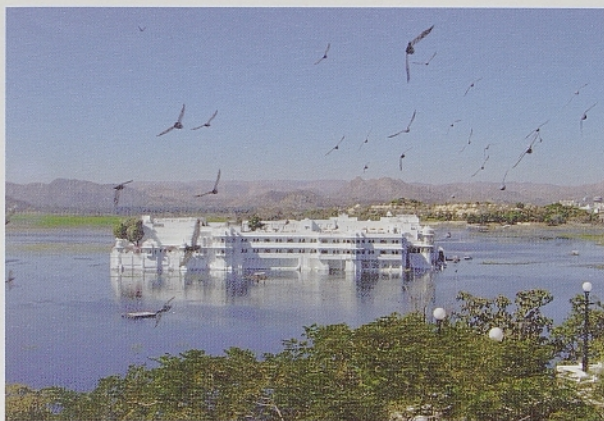
Od tod je bila prva večja postojanka Bikaner. Leta 1488 se je kraljevi sin Bika sprl z očetom, zapustil dvor, se odpravil v puščavo in na vzpodbujajočo prerokbo nekega puščavnika, češ da bo njegova dinastija varna za štiri in pol stoletja, ustanovil lastno kraljestvo Bikaner. Prerokba se je uresničila in Bikaner je bilo prvo kraljestvo Radžastana, ki se je leta 1947 priključilo indijski Uniji. Danes je Bikaner uspešno in razvijajoče se polmilijonsko mesto, a prvotna utrdba s palačo seveda še stoji. Ima kilometer dolg obzidje, 37 branilnih stolpov in 9 metrov širok

trdnjavski jarek. Privatni kompleks palače ima značilno obetajoča imena – Plesno dvorišče, Palača rož, Lunina palača, Palača ogledal ... V spalnici Lunine palače stoji kraljeva postelja, ki je prenizka, da bi se pod njo lahko skrtil morilec, in tako kratka, da so bile maharadžove noge vedno na tleh za slučaj, da bi moral nepričakovano skočiti pokonci in se braniti.

Od tod do mesta Džaisalmer smo potovali po žgočem pesku puščave Thar. Umetnost in folklor Radžastana kažeta močan vpliv islama, kar je posledica vdora muslimanov iz Perzije in Afganistana v srednjem veku. Še danes sta si Alah in hinduizem procentualno kar blizu, prav tako kot so si mošeje in hindujski templji. Pri občudovanju nepopisne delikatnosti radžastanske umetnosti kmalu opaziš, da sta imela tako paša iz srednjega vzhoda kot maharadža iz dalnje Indije, ne glede na diametralno nasprotni religiji, visoko razvit smisel za bajno razkošje, in seveda neizčrpna sredstva. Težko bi rekla, katera palača ali trdnjava me je najbolj navdušila, saj je vsaka edinstveni primer dosežkov umetnosti. Le stari del mesta Džaisalmer, ki se dviga kot fata morgana iznad puščavskega peska, presega, vsaj za moj okus, prav vse. Leta 1974 je bil nedaleč od tega mesta prvi podzemski poskus atomske eksplozije v Indiji. Dogodku je zaradi pomembnosti prisostvovala, brez dvoma na priporočljivi razdalji, tudi takratna predsednica Indira Ghandi, ki se je po baje 100% uspešnem poskusu odpeljala v Džaisalmer na kosilo. Takrat je prvič videla to mesto – naj ji bo odpuščeno, saj je res prav na sredi puščave – in bila tako prevzeta, da ga je takoj razglasila za narodni spomenik. Vsaka gradnja, celo napeljava elektrike in vode, je dovoljena zgolj pod strogim nadzorstvom strokovnjakov. Seveda so strogi ukrepi v Indiji nekoliko vprašljivi, a morda bodo le ohranili, vsaj do neke mere, bogastvo tega kraja. V starem delu mesta je fasada prav vsake hiše, vključno

Bogastvo in revščina.

Lake Palace (danes hotel) sredi jezera v Udaipuru.

z balkonom in okni, izrezljana tako miniaturno, da imaš občutek, kot da se sprehajaš med zavesami iz najfinejših čipk.

Nekako pol poti med prestolnico in Džaisalmerjem je Džodhpur, ki se nekako ponaša s tem, da je v njem vse naj... Bilo je eno največjih kraljestev, katerega ozemlje je obsegalo skoraj 94 tisoč kvadratnih kilometrov. Trdnjava, ki je bila zgrajena pred šeststo leti in bedi nad mestom s 125 metrov visokega griča, je popolnoma obkrožena z deset kilometrov dolgim obzidjem, ki se na gotovih mestih dviga do 45 metrov višine. Do razkošne palače, ki se skriva v notranjosti, vodi sedem mogočnih portalov.

V mestu je pa še ena palača, ki je največja, kar jih je bilo kdaj zgrajenih v Radžastanu, in tudi zadnja. Zgrajena je bila med letom 1929 in 1943 po načrtih angleškega arhitekta H. V. Lanchesterja in po nasvetu nekega svetega moža, češ da naj stoji na skali, kjer ni nobenega izvira vode. 3.000 delavcev je razstreljevalo temelje v živo skalo, vrtalo v globino in iskalo izvir vode ter gradilo cesto in železnico za dovoz materiala. Palača ima 327 sob oziroma soban, v zgornjih nadstropjih še vedno prebivajo člani maharadževe družine, spodnji del pa je preurejen v enega najbolj luksuznih hotelov.

Na obronku mesta je kraljevi krematorij, spet eden najbolj markantnih v deželi. Na njem so nešteti spomeniki in templji, najstarejši med njimi zgrajen v 8. stoletju. Najlepši med njimi – skoraj se mi upira rabiti besedo z estetsko konotacijo – pa datira iz 18. stoletja. To je spomenik maharadži Ajit Singhu, skupaj s katerim so sežgali tudi njegovih 6 kraljic in 58 priležnic.

Potovanje smo zaključili v prijetnem mestecu Udaipur, ki leži ob jezeru Pichola in katerega bele zgradbe se romantično odsevajo v plavih vodah jezera. Tudi Udaipur ni brez svoje legende in slave. Se-

danji maharadža je šestinsedemdeseti v nepretrgani liniji vladarjev in tako vodja najstarejše preživele dinastije na svetu. Njen ustanovitelj pa je leta 1536, še kot dojenček, za las ušel smrti od strani pretendenta na njegov prestol. Ko je njegova dojilja slišala, da so morilci na poti v otrokovo sobo, je v kraljevo zibelko položila svojega lastnega otroka in brezmočno gledala, kako so ga morilci razmesarili. A bodoči vladar je bil rešen.

Poleg mogočne palače v mestu samem so si maharadže zgradili leta 1746 še poletno palačo na otoku sredi jezera. Leta 1962 je bila preurejena v pravljlični hotel, a slava za vse veke vekov jo je doletela leta 1983, zahvala gre James Bondu, ko je postala dom *Octopussy*.

Radžastan, kot vsa Indija, sta dolga stoletja pripadala maharadžem in Blaženi Terezi iz Kalkute. Kasneje si ju je zajeten zalogaj privoščil britanski imperij, a po letu 1947 se je počasi začela polniti praznina med prvotnima ekstremoma.

Vtisi bežnega popotnika so raznoliki, pravljlični, boleči..., a ne bi jih zamenjala za nič na svetu – kot je pravilno uganil Mark Twain.

Vladimir Kos

Sivo in tiho premirje

*Od davi je tiho. In sivo nebo,
da trave nasipa mehkeje še spijo,
še veter pri reki se nič ne ustavi.*

*Od davi. V spominu zvenijo besede
in Jezus Beseda med njimi stanuje,
vsak stavek iz trdno postavljenih črk.*

*Morda se bo sonce vrnilo v predmestje,
a dež pregovoril ga spet bo k odhodu.
Doklej bo to sivo in tiho premirje?*

*A Ti si, Gospod, Ti si zmeraj pri nas
in vere stebri so za upe mostú.
Gladirole oči pa so Vate uprte.*

POLPRETEKLOST KOROŠKIH SLOVENCEV

Pri celovski založbi KITAB, ki jo vodi zgodovinar dr. Wilhelm Baum, je koroški šolnik, kulturni in politični delavec dr. Reginald Vospersnik izdal v nemščini napisano knjigo *Zweimal aus der Heimat vertrieben, Die Kärntner Slowenen zwischen 1919 und 1945, Eine Familiensaga* (Dvakrat izgnani iz domovine, Koroški Slovenci v letih 1919-45, Družinska saga).

Knjiga, ki je nastala na osnovi gradiva v družinskem arhivu, predstavlja usode avtorjevega starega očeta, dolgoletnega predsednika Zveze slovenskih zadrug Janeza Vospersnika; njegovega brata, dolgoletnega župana domače občine Vernberk pri Beljaku Matije Vospersnika, ki ga je leta 1919 koroška deželna vlada za več mesecev deportirala na zgornjo Koroško; avtorjeve mame Barbare Vospersnik, ki so jo leta 1942 s sinom pregnali v Nemčijo.

Založnik, zgodovinar dr. Wilhelm Baum pa je izdal študijo *Freisler-Prozesse in Kärnten* (Procesi, ki jih je na Koroškem vodil Freisler). V njej na osnovi doslej neznanih virov iz arhiva nacističnega Ljudskega sodišča prikazuje preganjanje koroških Slovencev in drugih protinacističnih odporikov. Roland Freisler je na Koroškem na smrt obsodil 31 ljudi, ki so jih večinoma obglavili. V arhivu sodišča je dr. Baum odkril tudi dnevnik na smrt obsojenega Tomaža Olipa iz Sel ter ga že objavil v knjigi *Das Tagebuch des Thomas Olip* (Dnevnik Tomaža Olipa).

ŽIVLJENJE, KI PRESENEČA

V Trstu se je 21. oktobra začel drugi niz mesečnih duhovnih in debatnih srečanj za mlade. V lanskem šolskem in akademskem letu je nosil skupni naslov *Etika in prihodnost*. Letošnji pa ima naslov *Življenje, ki preseneča*.

Prvo srečanje je vodil mentor odbora pobudnikov, filozof, teolog in pisatelj p. Edi Kovač iz Ljubljane. Spregovoril je na temo *Biblija, ki ti ne pusti spati*.

DNEVI ANTONA NOVAČANA

Na Celjskem se je zvrstilo nekaj zanimivih pobud v spomin na pesnika, pisatelja in politika Antona Novačana (1887-1951).

Najprej je treba omeniti, da je kulturni delavec Štefan Rutar 20. septembra namestil na nagrobnik pisatelja Novačana in njegove žene Pepuše kopijo Novačanovega kipa, ki ga je leta 1946 izdelal v Trstu kipar France Gorše in je v lasti Slovenske prosvete. Prejšnji bronasti kip kiparja Franceta Ahčina, oblikovan leta 1950 v Buenos Airesu, v okviru so namreč neznanci ukradli.

V okviru XIX. Novačanovih gledaliških srečanj, ki jih prireja Kulturno-umetniško društvo Zarja (Trnovlje – Celje) in so se začeli 14. oktobra, končali pa se bodo 19. novembra, je bil letos tudi znanstveni simpozij Anton Novačan in njegov čas, ki ga je v Celju 11. oktobra priredil ZRC SAZU.

UMRL JE JOŽE BERNIK

V Ljubljani je 14. oktobra umrl pravnik, družbeni in politični delavec Jože Bernik.

Rodil se je 13. aprila 1924 v Puštalu pri Škofji Loki. Po vojni je kot begunec študiral v Rimu in Madridu, nakar se je izselil v ZDA, kjer je diplomiral iz mednarodne trgovine in doktoriral iz prava ter se zaposlil v velikem farmacevtskem podjetju Abbott Laboratories blizu Chicaga, kjer je delal do upokojitve leta 1989. Bil je med vidnimi predstavniki slovenske politične emigracije, ob demokratizaciji pa se je vse bolj vključeval v politično življenje v Sloveniji, kamor se je z ženo tudi preselil.

Bil je med pobudniki Svetovnega slovenskega kongresa. Leta 1994 in leta 1996 je bil izvoljen za njegovega predsednika.

Kot član Slovenskih krščanskih demokratov je leta 1997 kandidiral za predsednika republike, leta 2000 pa je bil na listi Nove Slovenije izvoljen za državnega poslanca.

UMRLA JE MARIJA ŠČUKA KERŽE

Po kratki bolezni je v Trstu 1. novembra umrla upokojena profesorica fiziologije na tržaški univerzi in kulturna delavka Marija Ščuka Kerže. Rodila se je 22. novembra 1940 v Barkovljah v družini narodnega delavca Zorka Ščuke, ki je bil na II. tržaškem procesu leta 1941 obsojen na smrt, potem pa so mu kazen spremenili v dosmrtno ječo, maja 1945 pa ga je Ozna odvedla v ljubljanske zapore in nato v neznano. Tragična očetova usoda in

njegovo sporno zadržanje med procesom sta jo vse življenje bolela in zaposlovala, kar je leta 2008 tankočutno izrazila v knjigi *Moj oče Zorko*, ki jo je izdala Goriška Mohorjeva družba.

Prof. Ščuka Kerže je bila več let tajnica Zveze cerkvenih pevskih zborov v Trstu, orglala pa je pri slovenski maši pri Sv. Vincenciju.

NAGRAJENA MAJA HADERLAP

Koroška pisateljica Maja Haderlap (Železna Kapla, 1961), večletna glavna dramaturginja Mestnega gledališča v Celovcu, od leta 1989 lektorica na celovski univerzi v Celovcu, je za svoj v nemščini pisani roman *Engel des Vergessens* (Angel pozabe) prejela že vrsto nagrad in priznanj, začeniši z ugledno nagrado Ingeborg Bachmann za nemško književnost.

UMRL JE MISIJONAR MIHA DREVENŠEK

V Zambiji je 31. oktobra umrl priljubljeni misijonar p. Miha Drevenšek. Rodil se je 15. septembra 1946 v Vidmu pri Ptujju. K minoritom je stopil leta 1963, večne zaobljube pa je naredil leta 1971. Leto kasneje je bil posvečen v duhovnika.

Od leta 1976 je deloval kot misijonar v Zambiji. V Ndoli je ustanovil radio Ichengelo, vodil je tudi tiskarno in urejal publikacije, ki tam izhajajo. Po sili razmer je bil tudi gradbenik, mizar, ključavničar in mehanik. Ljubil je glasbo. Veliko časa je posvetil otrokom in mladim, v Slovenijo in zamejstvo je tako med drugim privedel več afriških glasbenih skupin, ki so med prijatelji misijonov uspešno nastopale.

UMRL JE BRUNO HARTMAN

Dne 30. oktobra je umrl literarni in gledališki zgodovinar, knjižničar, prevajalec in publicist Bruno Hartman. Rodil se je 29. septembra 1924 v Celju.

Delal je najprej kot profesor v Murški Soboti in Mariboru, nato v gledališčih v Ljubljani in Celju, naposled je vodil Študijsko oz. Univerzitetno knjižnico v Mariboru.

Znanstveno se je ukvarjal s Celjskimi grofi v slovenski dramatik, s književnikom Antonom Novačanom in s kulturnim ter literarnim dogajanjem v nekdanjem Mariboru. Bil je med pobudniki Boršnikovega srečanja v Mariboru in ga dolga leta sooblikoval. Več let je urejal reviji *Knjižnica* in *Dialogi*.

TEHARJE

Na mestu, kjer je stalo komunistično uničevalno taborišče na Teharjah, je 2. oktobra celjski škof Stanislav Lipovšek daroval mašo in imel pridigo za žrtev medvojne in povojne nasilja. V kulturnem programu, ki ga je pripravila Nova slovenska zaveza, so spregovorili predsednik NSZ Anton Drobnič, Federico V. Potočnik in Urška Makovec.

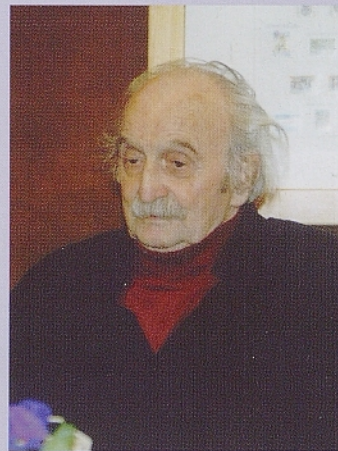
Umrl je pisatelj Janko Messner

V celovski bolnišnici je 26. oktobra umrl koroški šolnik, pisatelj, pesnik in prevajalec Janko Messner. Bil je neutrujen kulturni delavec, borec za pravice koroških Slovencev in oster kritik koroških ter drugih krivičnih razmer.

Rodil se je 13. decembra 1921 v Dobu pri Pliberku, med vojno so ga nacisti poslali na vzhodno fronto, po vojni pa so ga zaprli Angleži. Pobegnil je v Jugoslavijo in leta 1949 doštudiral slavistiko v Ljubljani. Najprej je bil profesor na Ravnah, leta 1955 pa se je vrnil na Koroško, kjer šest let ni dobil službe. Nato je do upokojitve leta 1980 učil slovenščino na slovenski gimnaziji v Celovcu.

Pisal je satire, črtice, novele, eseje, dnevnike in gledališka ter filmska besedila. Kratko prozo je pisal tudi v nemščini.

Založba Drava iz Celovca je malo pred njegovo smrtjo na frankfurtskem knjižnem sejmu predstavila zadnji dve izmed sedmih knjig njegovega izbranega dela v nemškem prevodu.

Slomškov dom v Buenos Airesu 1961 - 2011

V Buenos Airesu v Argentini Slomškov dom skozi celo leto 2011 praznuje svoj zlati jubilej.

Slovenski begunci, ki so po drugi svetovni vojni prišli iz avstrijskih in italijanskih taborišč in se naselili v okolici Ramos Mejije, so se zbirali okoli cerkve Nuestra Señora del Carmen. V cerkvi so imeli razne pobožnosti (svete maše, svete ure, krščanski nauk, litanije, križev pot, šmarnice, duhovne obnove). V župnišču se je začela razvijati slovenska šola pod vodstvom gđ. Anice Šemrov. Ta šola – Slomškova šola – je leta 2009 obhajala svojo 60-letnico. V župnijski dvorani pa so imeli prireditve (misijonske, mladinske), sestanke in odrske nastope. Kaj kmalu so Slovenci potrebovali prostor, kjer bi lahko v eni sami, svoji stavbi razvijali svoje dejavnosti. Zbrali so se ljudje, ki so z žrtvijo, delom in zbiranjem sredstev začeli akcijo za gradnjo Slomškovega doma. Slovence so ga odprli 17. septembra 1961.

V okviru praznovanja 50-letnice so se v domu zvrstile številne pobude, nekatere pa se še bodo.

Café-concert

Najprej je bil na vrsti "Café-concert" v soboto, 2. julija. V lepo okrašeni dvorani so se predstavili solisti, kvartet, pevski zbor Slomškovega doma Ex Corde (v ženski, moški in mešani zasedbi) ter rock skupina. Poleg petja in glasbe so navzoči lahko uživali ob gledanju projekcije slik, ki so odsevale dejavnosti tako v domu kot njegovih članov in prijateljev. Med vsem tem so bili tudi postreženi z raznimi dobrotami. Kapljica dobrega vina tudi ni manjkala!

Mladinski dan

Avgusta je mladina praznovala svoj »Mladinski dan« pod geslom »Pol stoletja, še vedno mladi!« in se pridružila slavlju. Po jutranji sveti maši so se skozi ves dan odvijale tekme v odbojki. Proti večeru so mladi predstavili kulturni program in razdelili pokale zmagovalcem tekmovanj.

Tradicionalno praznovanje

Tradicionalno se obletnica blagoslovitve Slomškovega doma praznuje na tretjo nedeljo v septembru, letos je bilo to 18. septembra. Gostje, domačini in

skupina narodnih noš so se zbrali na dvorišču doma, kjer so dvignili zastavi – slovensko in argentinsko – ob petju himen. Sledila sta darovanje svete maše (s sodelovanjem pevskega zbora Ex corde pod vodstvom Marte Selan Brule) in blagoslovitev spominkega obeležja škofu Slomšku in pokojnima botroma doma Katici Košir Potočnik in Hermanu Zupanu.

Na dvorišču so si gostje lahko ogledali razstavo fotografij iz polstoletnega življenja v domu, v mali dvorani pa likovno razstavo umetnikov iz okoliša.

Po okusnem in prijazno postreženem kosilu se je slavlje nadaljevalo z akademijo. Na vrsti so bili dobrodošlica, pozdrav predsednika doma Marka Selana in čestitke ter govor dr. Božidarja Finka.

Ob taki visoki obletnici so tudi pripravili spominško brošuro, ki obsega zanimive podatke, prispevke in fotografije o raznih dejavnostih (verske, šolske, gledališke, likovne, pevske, mladinske in pa pobud skupine mladcev in mladenk), ki se vršijo v domu.

Jubilejna akademija v režiji Štefana Godca je obsegala recitacije, petje, ples in glasbo.

Gala večera

Vrhunska točka praznovanj sta bila gala večera 15. in 16. oktobra. Na odru so uprizorili Weberjev muzikal "Fantom iz opere". V slovenščino ga je prevedel in režiral Marcelo Brula. Na odru je nastopalo več kot 50 igralcev, za odrom je pa sodelovalo več kot 20 ljudi, ki so skrbeli za menjavo kulis, luči, zvok in glasbo. Občinstvo, ki je polnoštevilno obiskalo

Tradicionalno septembrsko praznovanje v dvorani Slomškovega doma.

obe predstavi (saj so bili vsi sedeži razprodani), je navdušeno sledilo muzikalu in ob koncu stoje nagradilo nastopajoče z močnim in dolgim aplavzom. Po predstavi so bili vsi deležni zakuske v spodnjih prostorih doma, kjer so navdušeni igralci in gledalci preživeli prijateljski večer.

Oktet Vrtnica

V soboto, 29. oktobra, je v domu nastopil novogoriški oktet Vrtnica, ki v sezoni 2010/11 obhaja 30-letnico uspešnega delovanja. Olepšal nam je večer z repertoarjem skladb različnih slogov in glasbenih obdobij, jezikov in kultur.

Ostali program

Pred seboj imamo še koncert Bernarde in Marka Finka (25. novembra). Decembra pa bomo s koncertom šolskih in starejših pevcev svečano praznovali božič in s tem zaokrožili leto zlatega jubileja.

»To dom je naš«

V spominski brošuri je zapisano, kar je dr. Tine Debeljak izrazil ob odprtju Slomškovega doma:

»To dom je naš!

Ljubezen je, ki premika gore. In ta je ustvarila na argentinski pampi Slovenski grič. Na njem je cerkviča in dom in šola. Krstni kamen slovenstva in njega večna luč. In ti, ki te je Bog sam postavil v družino slovenskim stašem, ne bi vstopil vanj?!

Z vero in ljubeznijo.

Pa tudi žrtvijo.

Šele potem bo tudi tvoj dom:

SLOMŠKOV DOM!"

Več generacij argentinskih Slovencev je z vero,

ljubeznijo in žrtvijo začutilo Slomškov dom kot svoj dom!

Naj sklenem ta sestavek z besedami, ki jih je predsednik mladine Slomškovega doma Branko Marinič izrekel ob Mladinskem dnevu. Besede, ki so uprte v prihodnost: "Naj ta plamen, ki gori že 50 let, še naprej ogreva naša mlada srca, ki vedo, kako pomembno je ohranjanje vrednot, ki so nam bile predane. Naši predniki so vložili svoj trud z željo, da bi za njimi prišli tisti, ki bodo prevzeli del njihovih idealov. (...) Ob tem velikem jubileju se brez dvoma čutimo odgovorne za nekaj tako pomembnega, kot je gradnja prihodnosti v našem Domu (...) ... imam osebno željo: da bi lahko nekoč mi, danes mladi, stali v dvorani in gledali na oder, kjer bo skupina mladih (zakaj ne naših sinov in vnukov) govorila z istim prepričanjem in zavestjo, da so Slovenci v Argentini še vedno vztrajni v svojem delu, da bi se njihovo geslo lahko glasilo: Celo stoletje, še vedno mladi!"

Lucijana Hribar Podržaj

Muzikal »Fantom iz opere«, kjer je nastopalo preko 50 igralcev. Predstavo so v režiji Marcela Brula uprizorili 15. in 16. oktobra, v obeh datumih pa so bili vsi sedeži razprodani.

Prof. Tomaž Simčič, tržaški nadškof msgr. Crepaldi in Dušan Jakomin (levo); Mirella Urdih Merku in Peter Merku (desno).

DSI začelo novo sezono

Društvo slovenskih izobražencev se je po letošnji uspešni Dragi lotilo trdega dela ob začetku nove sezone. Sezono je odprl naš rojak, ki že dolgo let živi v Nemčiji in dobro pozna probleme denacifikacije v tisti državi. V ponedeljek, 3. oktobra, je tako predaval inž. Peter Merku o »zamujenem italijanskem Nürnbergu« ali kako so se italijanski vojni kriminalci izognili procesu po končani vojni. Pri podajanju te snovi mu je pomagala žena, gospa Mirella Urdih Merku. Naslednje srečanje v Peterlinovi dvorani je bilo v ponedeljek, 10. oktobra, ko so se na spominskem večeru spomnili Jakoba Ukmarja in njegove znamenite pridige o sožitju med narodi, ki jo je imel v škedenjski cerkvi ob zaključku šmarnic v daljnem letu 1930 v polnem času fašistične tiranije. O tej temi so govorili tržaški nadškof msgr. Giampaolo Crepaldi, zgodovinar prof. Tomaž Simčič in škedenjski dolgoletni kaplan g. Dušan Jakomin.

V ponedeljek, 17. oktobra, je bil gost v Peterlinovi dvorani publicist in raziskovalec v udbovskih arhivih Igor Omerza, ki je pri celovski Mohorjevi izdal knjigo *Od Belce do Velikovca*, to je pripoved o udbovskih atentatih na avstrijskem Koroškem in o tragični usodi prvoborca za samostojno slovensko državo Janeza Topliška. 24. oktobra je DSI pripravila promocijsko srečanje s predstavniki Slovenskega stalnega gledališča v Trstu in uprizoritev predstave »Ma me prou provociraste«, ki sta jo izvedla igralca Minu Kjuder in Adrijan Rustja. Zadnji ponedeljek v oktobru so predstavili knjigo Boruta Rutarja »Krik mačehe« o spodletem atentatu na Mussolinija.

Režiser Boris Kobal (zgoraj); Ivo Jevnikar in Igor Omerza (levo); I. Jevnikar in Borut Rutar (desno).

Primorski kulturni dnevi na Koroškem

Od 7. do 17. oktobra so v raznih krajih Koroške nastopale kulturne skupine iz Primorske in oblikovale letošnje Primorske kulturne dneve na Koroškem v organizaciji Krščanske kulturne zveze iz Celovca, Slovenske prosvete iz Trsta in Zveze slovenske katoliške prosvete iz Gorice. Ocena srečanj je zelo pozitivna, saj so bile skupine deležne lepega sprejema in navdušenja številnih udeležencev. Namen teh večdnevnihih srečanj je utrjevanje kulturnih stikov med koroškimi in primorskimi Slovenci. Bližamo se tridesetletnici, saj so bili letošnji kulturni dnevi 29. po vrsti in sicer izmenično eno leto na Koroškem, naslednje pa na Primorskem. Predsednica Krščanske kulturne zveze Sonja Kert-Wakounig je na zaključnem dnevu za slovensko radijsko oddajo avstrijske postaje povedala, da so pri KKZ letos zelo zadovoljni s programom, ki so ga nudili Primorci. Dobra je bila tudi odmevnost v javnosti, predvsem pa pri udeležencih raznih prireditvev.

Primorske dneve je začela mladinska gledališka predstava *Mala princeska* v priredbi in režiji Lučke Peterlin Susič. Srečanje mladih Primorcev in Korošcev, ki je potekalo 8. oktobra v Celovcu, je bilo zelo uspešno. Ob prisotnosti pomembnih osebnosti, kot predsednika NSKS Zdravka Inzka, predstavnikov EL, predstavni- ce Zelenih in seveda organizatorjev, so Mladi Slovenske skupnosti predstavili svoj izdelek o dvojezičnosti v tržaški pokrajini in prejeli pohvalo prisotnih. Gostitelji so izrazili željo, da bi Mladi SSK predstavili to delo tudi dijakom na gimnaziji v Celovcu.

Koncert MePZ Lojze Bratuž iz Gorice je privabil številne poslušalce iz cele Ziljske doline, kjer je sloven- ska prisotnost zelo omejena. Sami organizatorji prireditve, domače društvo Zilja, so se čudili, da se je v Ziljski Bistrici zbralo toliko poslušalcev, ki so navdušeno sprejeli goriške pevke in pevce. V pozdravu zboru sta sodelovala tudi tamburaška skupina Zilja in vokalna skupina Lipa iz Velikovca. Tudi razstava likovnih del mladega tržaškega umetnika Mateja Susiča je naletela na odmeven odziv in na številne prisotne, med katerimi so bili pevci MePZ Bilka iz Bilčovsa, ki so poskrbeli za glasbeni okvir.

V petek, 14. oktobra, je bila v Celovcu lutkovna predstava *Življenjepis igrač*, ki so jo uprizorili lutkarji iz Devina v režiji Jelene Sitar pod mentorstvom Marje Feinig Tavčar. V večernih urah pa je potekalo v Kulturnem domu v Pliberku srečanje in glasbeni nastop gojencev Glasbene matice iz Trsta, Slovenskega centra za glasbeno vzgojo Emil Komel iz Gorice in Glasbene šole na Koroškem.

V programu kulturnih dnevor je bila tudi dramska uprizoritev v Selah, kjer so se predstavili člani gleda- liške skupine iz Števerjana s komedijo Harvey v režiji Franka Žerjale. Selani so znani kot zavzeti gledališč- niki in so tudi tokrat to pokazali s toplim sprejemom.

Kulturne izmenjave med Primorci in Korošci so se zaključile 17. oktobra s predstavitev treh publikacij, ki so jih izdali Mladika iz Trsta, Goriška Mohorjeva družba in društvo Planika iz Ukev. Marij Maver je predstavil knjigo Vilme Purič *Pesniki pod lečo*, Damjan Paulin *Dnevniške zapise 1943–1945 msgr. Rudolfa Klinca* in Rudi Bartaloth *Slovarski prispevek k poimenovanju oblačilne kulture v Kanalski dolini* Shranili smo jih v bančah.

Za obračun Primorskih dnevor je bila tudi oddaja *Lepa ura na slovenskem sporedu ORF* v Celovcu. Prihodnje leto bodo Koroški kulturni dnevi na Primorskem.

Mladi igralci SSK v Celovcu z igrico *Mala princesa* (levo); lutkarji iz Devina s predstavo *Življenjepis igrač* (desno).

UMRLA JE HERMINA BONUTTI

V Novi Gorici je 2. novembra po hudi bolezni preminila Hermina Rijavec Bonutti. Rodila se je 11. decembra 1926 v Gorici. V letih 1948-51 je bila učiteljica na Katinari v Trstu, maja 1951 pa se je z možem Karlom Bonuttijem preselila v Združene države, kjer je bila prevajalka v uradu za priseljence v Clevelandu. Z možem, ki je bil profesor na univerzi, sta imela šest otrok, močno pa sta bila vključena v kulturno in versko življenje »ameriške Ljubljane«. Prof. Bonutti je bil šest let tudi slovenski konzul v Clevelandu, nakar je bil leta 1998 imenovan za slovenskega veleposlanika pri Sv. sedežu. Po koncu mandata sta se rajna Hermina Rijavec Bonutti in mož leta 2002 vrnila iz Rima v rojstne kraje ter se naselila na Pristavi pri Novi Gorici.

FRANCOSKA ODLIKOVANJA

Na predlog francoske veleposlanice v Ljubljani Nicole Michelageli je francoski minister za kulturo in komunikacijo Mitterand imenoval za viteza Reda umetnosti in lep slovja filozofa, teologa in pisatelja, frančiškana p. Edija Kovača. Za kulturno delo in posredništvo med francosko in slovensko kulturo sta bila odlikovana še Boris A. Novak in Nevenka Koprivšek. Slovesna izročitev odlikovanj je bila 19. oktobra v Ljubljani.

UMRL JE PESNIK
TONE PAVČEK

V Ljubljani je 20. oktobra po dolgi bolezni umrl pesnik, prevajalec, esejist in urednik Tone Pavček. Rodil se je 29. septembra 1928 v Šentjuriju pri Mirni Peči. Leta 1954 je končal študij prava in se posvetil časnikarskemu, uredniškemu in kulturnemu delu. Delal je tudi na televiziji. V letih 1972-90 je bil glavni urednik Cankarjeve založbe.

Skupaj z Janezom Menartom, Cirilom Zlobcem in Kajetanom Kovičem je leta 1953 izdal Pesmi štirih, ki so pomenile pomemben premik v slovenski povojni realso-cialistični kulturi. Izdal je vrsto samostojnih pesniških zbirk, prevajal rusko, srbsko in hrvaško poezijo, objavljajl otroško in mladinsko poezijo ter eseje.

Pavček je bil med predhodniki »slovenske pomladi«, saj se je v letih 1979-83, ko je bil predsednik Društva slovenskih pisateljev, odločno uprl jugoslovanskim unitarističnim prizadevanjem. Na množičnem zborovanju na Kongresnem trgu v Ljubljani je leta 1989 prebral slovito Majniško deklaracijo. Bil je član Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Prejel je Prešernovo in več drugih nagrad.

foto Slomedia

Literarni natečaj »Mladike« 2011

1. Revija Mladika razpisuje XL. nagradni literarni natečaj za izvirno še neobjavljeno črtico, novelo ali ciklus pesmi.

2. Na razpolago so sledeče nagrade:

PROZA

Prva nagrada 500€

Druga nagrada 300€

Tretja nagrada 250€

POEZIJA

Prva nagrada 300€

Druga nagrada 150€

Tretja nagrada 100€

3. Rokopise je treba poslati v dveh čitljivo pretip-kanih izvodih (format A4) na naslov MLADIKA, ulica Donizetti 3, 34133 TRST, do 1. DECEMBRA 2011. Rokopisi morajo biti opremljeni samo z geslom ali šifro. Točni podatki o avtorju in naslov naj bodo v zaprti kuverti, opremljeni z istim geslom ali šifro. Teksti v prozi naj ne presegajo deset tipkanih strani

(oziroma 30.000 znakov), ciklus poezije pa naj predstavlja samo izbor najboljših pesmi (največ deset). Tekste lahko pošljete tudi po elektronski pošti na naslov: redakcija@mladika.com.

4. Ocenjevalno komisijo sestavljajo: pisateljica Vilma Purič, prevajalka prof. Diomira Fabjan - Bajc, pisateljica Evelina Umek, prof. Marija Cenda ter odgovorni urednik revije Marij Maver. Mnenje komisije je dokončno.

5. Izid natečaja, ki je odprt vsem, ne glede na bivališče, bo razglašen ob slovenskem kulturnem prazniku – Prešernovem dnevu – na javni prireditvi in v medijih. Vsi teksti ostanejo v lasti Mladike. Nagrada dela bodo objavljena v letniku 2012. Objavljena bodo lahko tudi nenagrajena dela, za katera bo komisija mnenja, da so primerna za objavo.

Rokopisov ne vračamo!

Knjige

**Pesniške zbirke
Miroslava Košute
v letu 2011**

Če se te dni v knjigarni ozrete po slovenskih pesniških novostih, bo pogled prej ali slej zagotovo naletel na eno od treh pesniških zbirk Miroslava Košute, ki vas bodo, kot se za še čisto svežega Prešernovega nagrajenca spodobi, pričakale ob vhodu, pri blagajni ali na katerikoli od vidnejših polic. In če ste že prej radi prebirali poezijo tržaškega pesnika, bo to priložnost za vnovično prepuščanje njegovim pesniškim izpovedim, v primeru pa, da je bilo poznavanje omejeno predvsem na njegove pesmi za otroke, bodo tri zbirke ali vsaj katera od teh zagotovo zanimivo razodetje.

Ko ljubezen zadiši po morju ... tri pesniške zbirke Miroslava Košute (*Drvo življenja*, *Mesto z molom San Carlo*, *Mavrična školjka*)

Med tremi pesniškimi zbirkami Miroslava Košute, ki so izšle v letošnjem letu, najdemo *Drvo življenja*, *Mavrična školjka* in ponatis zbirke *Mesto z molom San Carlo*. Prva od zbirk je izšla pri tržaški založbi *Mladika* ob letošnji pesnikovi petinsedemdesletnici in med tremi omenjenimi je tista, ki prinaša najboljše nabor že znanih in novih pesmi. Izbor je sestavil avtor sam in ga razvejal v devet ciklov, ki tvorijo podobo arhetipskega in obenem pesnikovega t. i. drevesa življenja, ki, kot rečeno, daje naslov zbirki. In če se vsi največkrat ukvarjajo s poezijo Miroslava Košute kot odrazom specifičnih družbeno-zgodovinskih okoliščin Slovencev v Italiji, gre v primeru omenjene zbirke usmeriti pozornost tudi na dejstvo, da ob prisotnosti pesmi, ki se resda ukvarjajo tudi z vprašanjem slovenske narodne identitete, slovenskega jezika in Trsta, razpetega med živah-

no preteklostjo in zatohlo sedanjostjo, je mogoče zaslediti predvsem bogastvo raznolikih intimnih in prav zato hkrati splošnočloveških občutij. Košutove besede se ob samoizpraševanju o minljivosti, neznankah, ki jih zastavlja življenje, ljubezenskem hrepenenju in smrti največkrat nahajajo v območju nepomirjene in istočasno mehke, neizrečene grenkobe, navidezne resigniranosti, nostalgije in bolesi, v nekakšnem melanholičnem »premirju« s stvarstvom, v katerem pa se največkrat skriva tiha kal upanja. Kljub temu se pesnikov izraz v posameznih pesmih nepričakovano izvije iz krča neme otožnosti in krhkosti v prebliske prvinskega izbruha čustev, sle, temnih in skrivnostnih človeških vzgibov, podobe pregona, silovitega gibanja, odpora, upora, hropenja in krikov, ki ob pričakovani sredo zemski ležernosti in svetlosti nedvomno presenečajo. Raznoterost občutij, ki so razvidna v vsebini, se odraža tudi preko pesniških podob. V teh se stalno pojavljajo elementi narave, zlasti morske in obmorske. Tako je sok ljubezni morska voda, medtem ko je kritekočina, s katero se napaja tesnoba, svetel prizor je tiho zajet v pregrete drobce peska, temačen pa se z vso svojo trpkostjo lepi v mrzla blatna tla. Vez, ki jo Košuta vzpostavlja med človekom in naravo, se mestoma stopnjuje do prizorov, ko se človeške in naravne prvine metamorfozno stapljajo v nerazločljivo celoto.

Podoben vtis pušča izbor pesmi ponatisnjene zbirke z naslovom *Mesto z molom San Carlo* prvič objavljene leta 2002, ki je izšla pri Mladinski knjigi. Gre za manj obsežno in nekoliko drugačno vsebinsko razporeditev podobnih pesmi, na kakršne lahko naletimo v *Drevesu življenja*.

Precejšnjo novost in zanimivost zagotovo predstavlja zbirka *Mavrična*

školjka, izdana pri Celjski Mohorjevi družbi, ki je že po svojem obsegu, manjšemu formatu in prefinjeni grafični opremi izjemno prijetna. Tudi v slednji zasledimo izbor že poznanih in novih Košutovih pesmi. Če zbirko *Drvo življenja* zaznamuje število devet zaradi devetih ciklov, je v tem primeru t. i. »čarobno število« štiri, saj je zbirka sestavljena iz samih štirivrstnic, povrh razdeljenih v štiri sklope. Središčna dva sta lahkotnejšega značaja, tu pa tam celo zabavljiva in pikra, in sicer v *Epih v gramih*, kot je naslov drugega sklopa, se pesnik loteva skelečih ran Slovencev v Italiji, tako da v slogu generacije starejših zamejskih avtorjev, kot sta Boris Pahor in Alojz Rebula, ki ju danes že opredeljujemo za »klasika«, ne prizaneša nikomur – tako pridejo na svoj račun italijanski someščani, osrednjeslovenski sonarodnjaki kot tudi sami Slovenci v Italiji. V razdelku *Štiripersone basni* se ohrani pesnikov ironično skeptični ton, ki pa ga ublažijo podobe živali, preko katerih je prikazana marsikatera človeška lastnost, največkrat hiba ali šibkost, hkrati pa gre tu pa tam le za preproste glasovne oziroma besedne igre, ki se približajo značilni Košutovi vedrini v pesmih za otroke. Prvi sklop *Ribje luske* in zadnji z naslovom *Nove ribje luske* zajemata pesmi, ki so vsebinsko bližje refleksivno izpovednim iz ostalih dveh pesniških zbirk oziroma izborov *Drvo življenja* in *Mesto z molom San Carlo*. V teh se skozi jedrnatost, a morda ravno zato toliko bolj učinkovite pesmi, izkristalizirajo ene najbolj rahločutnih, zlasti ljubezenskih meditacij med Košutovimi, ko avtor zapiše: *Če to življenje sname krinko, če, / če morje bruhne kot gejziri, če, / če gora kar ponikne, če dolina, če, / če jaz in ti. In drug nihče* (*Mavrična školjka*, 117).

Maja Smotlak

Nekaj knjižnih novosti v KDC

1) Slovenska šola *Ireneja Friderika Barage* je ob 60-letnici svojega obstoja 1949–2009 izdala zbornik *Slovensko bije nam srce*. To je knjiga spominov Baragove šole iz Slovenske vasi v Buenos Airesu. V uvodnem članku so zapisali sledeče: »Čas gre naprej, ostajajo spomini ... Lahko jih z veseljem ohranimo, ali pustimo, da se izgubijo ... 60 let truda, zvestobe, požrtvovalnosti in zgledov za v naprej ... Knjiga spominov, ki je danes v vaših rokah in jo trenutno lahko berete, predstavlja le delček življenja naše šole, delček dela mnogih pridnih rok, dobrih ljudi, ki so podarili svoj dragoceni čas v prid slovenskih šolskih otrok. Možno, da si tudi ti eden iz med njih. Dobro opravljeno delo je vedno vredno občudovanja in zahvale. Ta knjiga je danes izdana v zahvalo vsem tistim, ki so pripomogli k razvoju in obstoju naše šole, predvsem pa v vzpodbudo vsem drugim, ki danes žrtvujejo svoj čas in nadaljujejo z delom naših prednikov, hodijo za istim ciljem. A tudi za vse tiste, ki danes z ljubeznijo v srcu hranijo lepe spomine.«

Publikacija obsega 128 strani, je bogato ilustrirana in podrobno opisuje delo slovenskih učiteljev in učiteljic v slovenski šoli. Za zaključek tega kratkega poročila o zborniku pa objavljamo pesmico, ki so jo sestavili učenci slovenske šole:

*»V šolo našo vsako soboto hitimo,
da znanja veliko si pridobimo,
plešemo, pojemo, se veselimo,
svet prijateljstva skupaj gradimo.*

*Naj se čuje, naj se ve,
v Baragovi šole lepo nam je!
In vsak šolar naj vzame si zares:
novo znanost, kulturo ali ples.«*

2) Iz daljne Argentine nam je dospela publikacija, ki nam jo je poslala gospa dr. Katica Cukjati *Bara Remec: njena begunska pot v risbah*. Knjiga velikega formata obsega 89 strani in je bogato ilustrirana. Zbral in uredil jo je arh. Jure Vombergar, oblikoval in opremil pa Janez

Žakelj. V uvodnem članku je krajši življenjepis slikarke Bare Remec, ki ga je sestavil Jure Vombergar, sledi odlomek iz članka objavljenega v Zborniku *Svobodne Slovenije* za leto 1966, ki ga je napisal dr. Tine Debeljak.

3) Avtor knjige Božidar Darko Šušteršič je poklonil naši knjižnici svojo obsežno publikacijo *Imágenes Guaraní - Jesuítas: Paraguay, Argentina, Brasil*. Knjiga, ki obsega 421 strani velikega formata, je pregled slikarske in kiparske verske umetnosti v treh južnoameriških državah. Avtor se je rodil v Sloveniji leta 1936. Leta 1948 je iz Slovenije pobegnil in se kot emigrant preselil v Argentino, kjer je spoznal slovensko umetnico Baro Remec, ko sta skupaj študirala na akademiji za slikarstvo. Postal je doktor zgodovine umetnosti, poučeval je v raznih univerzah ter se posvetil raziskavam slikarstva in kiparstva, ki je nastalo po prihodu španskih »conquistadores«.

4) Gospod Šušteršič nam je poslal tudi publikacijo *Templos jesuíticos - guaraníes: la historia secreta de sus fábricas y ensayos de interpretación de sus ruinas*, ki jo je napisal leta 2004. Knjigo, ki obsega 333 strani in je bogato ilustrirana, je izdala fakulteta za filozofijo in literaturo buenosaireske univerze.

Za smeh in dobro voljo

»Očka, kje si se ti rodil?« sprašuje radovedni sinko.
»V Ljubljani.«
»In ti, mama?«
»V Trstu.«
»A jaz v Torontu. Čudno, da smo se vsi trije našli.«

Turist je na počitnicah v neki deželi v manjši vasi obiskal frizerja, da ga obrije. Frizer je pljunil v skodelico in pričel mešati peno.
»Ali vedno tako naredite peno?« se je čudil turist.
»Ne, samo pri tujcih. Domačinom kar pljunem v obraz!«

Častnik je vprašal vojaka: »Kako se imenuje častnik, ki vodi konjeniški polk?«
»Polkovnik!«
»Točno! Kdo pa je takoj pod njim?«
»Konj.«

»Ali se ne boste usedli?« vpraša sprevodnik potnika.
»Ne, se mi zelo mudi.«

- Špela, kako ti je uspela česnova dieta?
- Zgubila sem pet kil in vse prijatelje.

Petkovič, v katero enoto želite, da vas premestimo?
»V generalštab!«
»Ste nori?«
»Je to pogoj?«

»V kateri enoti želite služiti vojsko?«
»V mornarici.«
»Znate plavati?«
»Ne. Zakaj. Ali nimate ladij?«

»Žena, o tebi piše v časopisu?«
»O meni! Pokaži!«
»Na, tu razločno piše: vsaka druga gospodinja ne shaja z denarjem za gospodinjstvo!« zlobno odvrne mož.

»Vi ste bili pa gotovo čudežni otrok!«
»Ali res tako mislite, šef?«
»Da, verjetno ste pri šestih letih vedeli toliko kot zdaj.«

V ordinacijo prižvižga pacient in reče psihiatru: »Doktor, jaz mislim, da sem ptič!«
»Kar odletite nazaj v čakalnico, jaz pa bom poklical v bolnico, da vam pripravijo gnezdo.«

»Kolega, slišal sem, da na pacientih izvajate nove šok terapijo!«
»Ja, vnaprej jim pošiljam račune!«

»Janezek, si ti razbil šipo?«
»Ja ati. Po nesreči. Čistil sem fračo, pa se je sama sprožila.«

Vdova je za možev pogreb naročila venec z napisom: »Nasvidenje.«
Ko je prišla domov je razmišljala in prišla do zaključka, da je napis le preveč reven in je poklicala v cvetličarno: »Prosim, če napisu na žalnem traku venca dodate še besede: »v nebesih«, če bo še kaj prostora.«
Ko je prevzela venec je na traku pisalo:
»Na svidenje v nebesih, če bo še kaj prostora.«

»Ati, našo mamico je vedno strah iti čez cesto.«
»Kako pa to veš, sinko?«
»Ker se takrat vedno prime za mojo roko.«

»Gospod doktor, ali je res, da dajejo jajca dober glas?«
»Kaj res niste tega vedeli? Kar pogledjte kokoš: kakor hitro znese jajce, že začne kokodajati.«

»Dragi, enega najinih otrok bi vzela s seboj na sprehod. Kaj praviš, kateri bi bolj pristojal tej obleki?«

Tat prinese svoji izvoljenki izredno lep diadem.
»Čudovito! Ta je pa gotovo vreden deset let.«

Vsem, ki bodo naročnino 2012 poravnali do 31. januarja 2012, darujemo po izboru navedene (po razpoložljivosti zaloge posameznih knjig). Naročnino lahko poravnate 11131331 ali pa tudi osebno na upravi Mladike, Ulica Donizetti 3 v Trstu od ponedeljka do petka od 9.00 do 17.00.

Plačniki v tujini lahko plačate s čekom ali po banki na: **Zadružna kraška banka – Banca di Credito Cooperativo del Carso (IBAN: IT58 5089 2802 2010 1000 0016 916 – SWIFT: CCTSIT2TXXX).**

Za letošnji knjižni dar lahko izbirate tudi med nekaterimi izdajami Goriške Mohorjeve družbe, s katero smo se dogovorili za sodelovanje.

Št. 1

D. Bandelli
Razprti svetovi

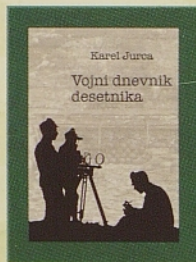
Št. 2

E. Umek
Sprehod z baronom

Št. 3

A. Volk Zlobec
Štiri zgodbe pod odejo

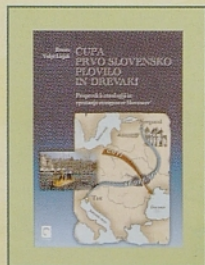
Št. 4

K. Jurca
Vojni dnevnik desetnika

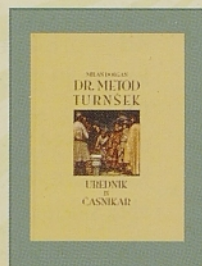
Št. 5

B. Volpi Lisjak
Vonj po morju

Št. 8

B. Volpi Lisjak
Čupa

Št. 7

M. Dolgan
Dr. Metod Turnšek

Št. 9

M. Artač Sturman
Rapsodija o goriškem slavčku

Št. 6

B. Pertot
Ti navdihi in jaz beseda

knjige založbe MLADIKA

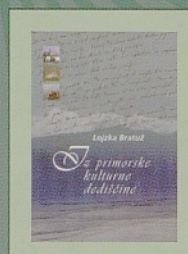
Št. 1

M. Ščuka Kerže
Moj oče Zorko

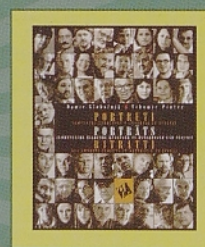
Št. 2

Dragi Srečko
ur. T. Rojč

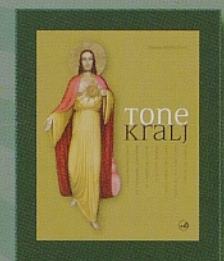
Št. 3

L. Bratuž
Iz primorske kulturne dediščine

Št. 4

D. Globočnik –
T. Pinter
Portreti

Št. 5

V. Koršič Zorn
Tone Kralj

knjige Goriške Mohorjeve družbe